

3. Εκτιμήσεις για την εξέλιξη των προσδιοριστικών παραγόντων της τραπεζικής απασχόλησης στην Ελλάδα

Όπως έγινε φανερό από την ανάλυση που προηγήθηκε, η εξέλιξη της τραπεζικής απασχόλησης θα εξαρτηθεί:

- Πρώτον, από τις **γενικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας εντός της ΟΝΕ**, και πιο συγκεκριμένα από την ικανότητά της να μεγεθύνεται με υψηλούς ρυθμούς και να συγκλίνει πραγματικά. Διότι, η ταχεία άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο επιδρά αφενός μεν *άμεσα* στην τραπεζική απασχόληση (βλ. στην ενότητα 2.1.1.) αφετέρου δε *έμμεσα*, διότι η ανάκαμψη της οικονομίας ευνοεί την ανάπτυξη των πιο δυναμικών κλάδων, μεταξύ των οποίων και ο τραπεζικός κλάδος. Έτσι, όταν υπάρχει άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο, η ευνοϊκή επίδραση στην απασχόληση ασκείται από περισσότερες πλευρές.
- Δεύτερον, από τον **δυναμισμό του τραπεζικού κλάδου**, δηλαδή από την ικανότητά του να αυξάνει τον όγκο του προϊόντος του ταχύτερα από το ΑΕΠ -εξέλιξη που ισοδυναμεί με αύξηση του βάρους του κλάδου στην ελληνική οικονομία. Βεβαίως, τον δυναμισμό του κλάδου συνοδεύει αναπόφευκτα και η άνοδος της **παραγωγικότητας της εργασίας**. Εάν αυτή αυξηθεί με πολύ μεγάλη ταχύτητα, τότε, θα υπερκαλύψει τα θετικά αποτελέσματα που έχουν επί της απασχολήσεως, τόσο η άνοδος του πραγματικού εισοδήματος ανά κάτοικο, όσο και η αύξηση του βάρους του τραπεζικού κλάδου στο σύνολο της οικονομίας.

Σε όσα ακολουθούν, στην ενότητα αυτή, επιχειρούνται κάποιες εκτιμήσεις των δύο αυτών ομάδων παραγόντων, δηλαδή αυτών που αναφέρονται στις αναμενόμενες γενικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας εντός της ΟΝΕ, και αυτών που αναφέρονται στον δυναμισμό του τραπεζικού κλάδου και στην παραγωγικότητας της εργασίας.

3.1. Η ΟΝΕ και η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας

3.1.1. Αυξάνονται οι βαθμοί ελευθερίας στην άσκηση οικονομικής πολιτικής στην ζώνη της ΟΝΕ

Δύο θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με το μέλλον της οικονομική πολιτικής στην Ευρώπη είναι πώς θα επιδράσει το ευρώ στο διεθνές εμπόριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με ποιο τρόπο ακριβώς τρόπο θα μετατραπεί η θέση της ΕΕ στον παγκόσμιο ανταγωνισμό.

Η ικανότητα της ΕΕ να διεκδικήσει την παγκόσμια οικονομική ηγεμονία θα εξαρτηθεί από την ικανότητα της να συγκεντρώσει πέντε προϋποθέσεις: την "κρίσιμη μάζα" πληθυσμού και παραγωγής, την παραγωγική ανωτερότητα, την δυνατότητα άσκησης σχετικά αυτόνομης (δηλαδή σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητης από το διεθνές περιβάλλον) οικονομικής πολιτικής, την συγκρότηση ενός ισχυρού εμπορικού συνασπισμού με παγκόσμια επιρροή, την χρηματιστική ισχύ και την καθιέρωση του ευρώ ως μέσου διεθνών πληρωμών εναλλακτικά προς το δολάριο.

Σε ότι αφορά το μέγεθος, η ζώνη του ευρώ έχει πληθυσμό κατά τι μεγαλύτερο από τον αντίστοιχο των ΗΠΑ, ενώ το Ακαθάριστο Προϊόν της είναι κατά τι μικρότερο από το αντίστοιχο αμερικανικό. Η συνολική της εμπορική ισχύς (δηλαδή το εμπόριό της με τον υπόλοιπο κόσμο, εξαιρουμένου του ενδοκοινοτικού εμπορίου) υπερβαίνει ελαφρώς την ισχύ των ΗΠΑ. Επομένως, από άποψη μεγέθους, οι δείκτες της ΕΕ είναι συγκρίσιμοι με τους αντίστοιχους της αμερικανικής οικονομίας, θα βελτιώνονται δε στον βαθμό που θα αυξάνεται ο αριθμός των χωρών που θα προσχωρούν στην ζώνη του ευρώ.

Αυτή όμως η κατάσταση δεν είναι στατική: Με την ύπαρξη του κοινού νομίσματος, το εμπόριο μεταξύ των έντεκα χωρών δεν θα απαιτεί την αγορά ή την πώληση συναλλάγματος, ούτε οι συναλλαγές θα υπόκεινται σε αβεβαιότητες που σχετίζονται με τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Για τους λόγους αυτούς, αλλά και επειδή οι τιμές θα είναι εκπεφρασμένες στο ίδιο νόμισμα και θα επιτρέπουν έτσι ευκολότερες συγκρίσεις, οι επιχειρήσεις της ζώνης του ευρώ θα εμπορεύονται πιο εύκολα μεταξύ τους, όπως εξάλλου και οι καταναλωτές κάθε χώρας θα αγοράζουν ευκολότερα τα προϊόντα των άλλων δέκα χωρών.

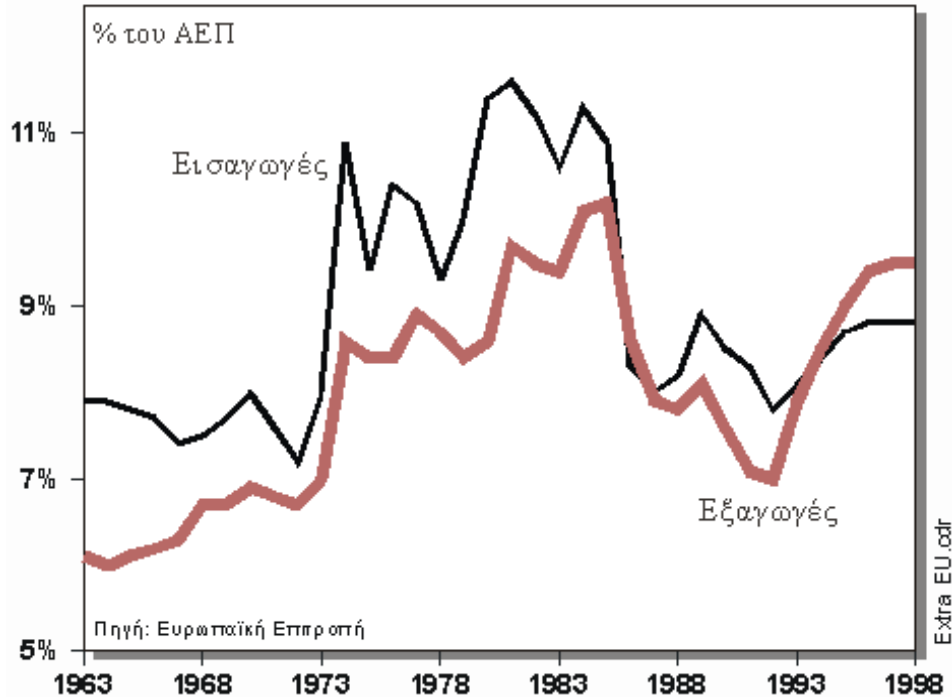
Εν ολίγοις, το εμπόριο μεταξύ των 11 χωρών της ζώνης του ευρώ, κατά πάσα πιθανότητα θα αυξηθεί ταχύτερα από ότι με τις άλλες περιοχές του πλανήτη. Αυτό σημαίνει ότι το εμπόριο που θα πραγματοποιείται στο εσωτερικό της ζώνης ευρώ, ως ποσοστό του συνολικού εμπορίου της ίδιας ζώνης, θα αυξάνεται. Η εισαγωγή του κοινού νομίσματος θα ευνοήσει, λοιπόν, την περαιτέρω μείωση του βαθμού διεύθυνσης των εισαγωγών στην ΕΕ και θα καταστήσει την ζώνη του ευρώ περισσότερο κλειστή ως προς τις άλλες περιοχές της παγκόσμιας εμπορικής "τριάδας" (ΕΕ, ΗΠΑ, Νοτιοανατολική Ασία). Όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, το εμπόριο της ΕΕ με τον υπόλοιπο κόσμο έχει μειωθεί ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Η ζώνη του ευρώ, σε σύγκριση με κάθε μία από τις χώρες που την συγκρότησαν, θα είναι μια πολύ πιο κλειστή οικονομία καθότι το αμοιβαίο εμπόριο των εν λόγω χωρών, υπό καθεστώς ΟΝΕ, θα μετατραπεί σε εσωτερικό εμπόριο.

Απορρέουν από αυτά, δύο συμπεράσματα: Πρώτον, ότι οι φορείς της οικονομικής πολιτικής θα ανησυχούν για τις διακυμάνσεις του ευρώ, λιγότερο από ότι ανησυχούσαν μέχρι σήμερα για τις διακυμάνσεις των εθνικών τους νομισμάτων. Δεύτερον, ότι η άσκηση οικονομικής πολιτικής στο εσωτερικό της ζώνης του ευρώ αποκτά έναν πρόσθετο βαθμό ελευθερίας, ο οποίος σχετίζεται με την διαχείριση της συνολικής ζήτησης της οικονομίας.

Αυτό το τελευταίο, σημαίνει με τη σειρά του, δύο πράγματα: Πρώτον ότι διανοίγεται ο δρόμος για την άσκηση περισσότερο επεκτατικών πολιτικών (δηλαδή πολιτικών που αποσκοπούν στην τόνωση της παραγωγής και της απασχόλησης μέσω αυξήσεων στην ζήτηση), εφ' όσον ο πολιτικός συσχετισμός δυνάμεων το επιτρέπει. Πρόκειται για ένα προφανώς ακούσιο αποτέλεσμα της νεοφιλελεύθερης πολιτικής που υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται η ΟΝΕ. Δεύτερον, ότι υπάρχουν περισσότεροι βαθμοί ελευθερίας στην άσκηση αυτόνομης (δηλαδή σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητης από το διεθνές περιβάλλον) νομισματικής, συναλλαγματικής, δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής.

Αυτή, όμως, η ύπαρξη μεγάλου αριθμού βαθμών ελευθερίας στην άσκηση αυτόνομης οικονομικής πολιτικής, αποτελεί ένα ακόμη από τα βασικά στοιχεία για την διεκδίκηση της ηγεμονίας. Είναι φανερό ότι μέσω της ίδιας διαδικασίας ενισχύονται και οι άλλες προϋποθέσεις της ηγεμονίας: δηλαδή, η συγκρότηση ενός ισχυρού εμπορικού πόλου και η διεκδίκηση για το ευρώ ενός ρόλου εναλλακτικού, αντίστοιχου, και τελικά ανταγωνιστικού ως προς το δολάριο. Σε αυτό το παιχνίδι, αποκτά μεγάλη σημασία η συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ έναντι του δολαρίου. Στην βραχυπρόθεσμη διάρκεια, αν το ευρώ θα υποτιμηθεί ή αν θα ανατιμηθεί ως προς το αμερικανικό νόμισμα, είναι μάλλον δύσκολο να προβλεφθεί, καθώς η εξέλιξη των πραγμάτων θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την πορεία των επιτοκίων κατά τους επόμενους μήνες.

Εμπόριο ΕΕ με τον υπόλοιπο κόσμο

Από μακροχρόνια άποψη, ωστόσο, η ζώνη του ευρώ διαθέτει ένα πλεόνασμα στις τρέχουσες συναλλαγές της, το οποίο υπερέβη τα 100 δις δολάρια κατά το 1998. Οι ΗΠΑ, αντιθέτως, διατηρούν ένα αυξανόμενο έλλειμμα που υπερβαίνει τα 200 δις δολάρια. Αυτός ο παράγοντας, των διαφορετικών επιδόσεων στο διεθνές εμπόριο, είναι σαφώς ευνοϊκός, λοιπόν, για την ΕΕ, και μακροπρόθεσμα θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά το δολάριο. Βεβαίως, κάτι τέτοιο δεν θα συμβεί για όσο καιρό το αμερικανικό έλλειμμα στις τρέχουσες συναλλαγές καλύπτεται από τις εισροές ιδιωτικών κεφαλαίων. Σε τελευταία, όμως, ανάλυση, δηλαδή στην μακροχρόνια διάρκεια, ο αποφασιστικός παράγοντας είναι το θεμελιώδες δεδομένο του ελλείμματος ή του πλεονάσματος στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών.

Η ύπαρξη του κοινού νομίσματος αναβαθμίζει, επομένως, την θέση της ΕΕ στην παγκόσμια οικονομία με περισσότερους τρόπους: προσδίδει στην ζώνη του ευρώ περισσότερους βαθμούς ελευθερίας στην άσκηση κοινής (ευρωπαϊκής) οικονομικής πολιτικής, επιταχύνει την εμπορική ολοκλήρωση της Ευρώπης, ενισχύει την θέση της ως εμπορικού συνασπισμού. Επιπλέον, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι το ευρώ θα είναι ένα ισχυρό νόμισμα, ή έστω, ότι δεν θα είναι αδύναμο.

3.1.2. Το μέλλον της οικονομικής πολιτικής στην ΕΕ

Η αντιπαράθεση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων με τις κεντρικές τράπεζες στην διάρκεια του 1998-1999, κατά τα φαινόμενα έχει οδηγηθεί σε μια κατάσταση ισορροπίας, η οποία θα καθορίσει και το περιεχόμενο της οικονομικής πολιτικής κατά τα επόμενα έτη. Έτσι, είναι δυνατό να εκτιμηθεί καλύτερα, εάν βρισκόμαστε μπροστά σε μια μεγάλη αλλαγή της οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη και εάν τίθενται σε αμφισβήτηση οι κανόνες του οικονομικού παιχνιδιού όπως αυτοί ορίζονται από την Συνθήκη του Μάαστριχ και το Σύμφωνο Σταθερότητας.

Συγκεκριμένα, πυκνώνουν οι ενδείξεις ότι οι σοσιαλιστικές και κεντροαριστερές κυβερνήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν πρόκειται να απομακρυνθούν ουσιαστικά από τις βασικές επιλογές που έχουν ήδη γίνει σχετικά με την ΟΝΕ. Όπως προκύπτει από το κείμενο για τον "Νέο Ευρωπαϊκό Δρόμο", η Ευρώπη θα πρέπει να παραμείνει πιστή στο Σύμφωνο Σταθερότητας. Αυξάνεται λοιπόν η πιθανότητα, οι παρεμβάσεις των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων να συγκροτήσουν μια "εναλλακτική" διαχείριση της οικονομίας στα πλαίσια όμως των βασικών γραμμών της ίδιας οικονομικής πολιτικής όπως αυτή καθορίστηκε από τις Συνθήκες του Μάαστριχ και του Άμστερνταμ.

Αυτή η έκβαση της αντίθεσης των σοσιαλιστικών κυβερνήσεων και κεντρικών τραπεζών σχετικά με το μέλλον της οικονομικής πολιτικής, προκύπτει ως η "συνισταμένη" των παραγόντων που ευνοούν την αλλαγή πολιτικής και εκείνων που την αποτρέπουν.

Καταρχήν, υπάρχουν οι παράγοντες που ωθούν σε αλλαγή πολιτικής:

Ο σημαντικότερος από αυτούς, είναι η κρίση στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου. Παρά το γεγονός ότι ο αντίκτυπος της κρίσης μέχρι στιγμής δεν έχει λάβει δραματικές διαστάσεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναμένεται να μετατραπεί σε μια σημαντική επιβράδυνση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης. Οι κυβερνήσεις της ΕΕ και οι διεθνείς οργανισμοί αναθεωρούν σταδιακά προς τα κάτω τις προβλέψεις για τους ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ, με την απειλή μιας ύφεσης της οικονομίας και της συνακόλουθης δραματικής επιδείνωσης της ανεργίας στο βάθος του ορίζοντα. Οι διαπιστώσεις του ΟΟΣΑ στην τελευταία έκθεσή του για την οικονομία (Economic Outlook), αποτελούν εμμέσως συνηγορία των ανησυχιών που έχουν εκφράσει οι κυβερνήσεις: ο διεθνής οργανισμός επισημαίνει ότι τα επιτόκια θα πρέπει να μειωθούν, αλλά και ότι εάν αυτό δεν αποδειχθεί αρκετό για να τονωθεί η ζήτηση, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί η φορολογική πολιτική.

Άλλος σημαντικός παράγοντας που ωθεί στην αλλαγή πολιτικής είναι το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις της μεγάλης πλειοψηφίας των χωρών μελών της ΕΕ, συγκροτούνται είτε από σοσιαλιστικά κόμματα, είτε από συμμαχικά κεντροαριστερά σχήματα, τα οποία, οφείλουν να αποδείξουν ότι διατηρούν την «κοινωνική ευαισθησία» τους, δηλαδή οφείλουν να επιδείξουν έναν κάποιο ζήλο σε ότι αφορά την αντιμετώπιση της ανεργίας με τρόπο που θα διαφοροποιείται έστω εν μέρει από τον αντίστοιχο των προηγούμενων κυβερνήσεων.

Έχουν συγκεντρωθεί, λοιπόν, ορισμένοι ισχυροί παράγοντες που ευνοούν την στροφή στην οικονομική πολιτική, η οποία (στροφή) θα αφορούσε, πρώτον, τα δημόσια ελλείμματα, και δεύτερον, το επιτόκιο. Διότι, η μείωση των επιτοκίων και η αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων θα μπορούσε να τονώσει την οικονομική δραστηριότητα, να αυξήσει την παραγωγή και συνακόλουθα την ζήτηση εργασίας, επομένως να μειώσει την ανεργία -ή έστω να εμποδίσει την περαιτέρω άνοδο της.

Ωστόσο, μια τέτοια στροφή, θα μπορούσε να έχει θεαματικό χαρακτήρα, οπότε θα οδηγηθούμε σε μια εγκατάλειψη της ισχύουσας οικονομικής πολιτικής, είτε να έχει περιορισμένη έκταση, οπότε θα έχουμε μια διαφορετική διαχείριση της οικονομίας στα πλαίσια των βασικών επιλογών που έχουν ήδη γίνει σχετικά με την πορεία και την λειτουργία της ΟΝΕ.

Σε αυτό το σημείο παρεμβαίνουν οι παράγοντες που ενισχύουν την διατήρηση της ισχύουσας οικονομικής πολιτικής: Δεν πρόκειται μόνον για την σθεναρή αντίσταση που προβάλλουν οι κεντρικές τράπεζες. Πρόκειται, επίσης, και για την αδυναμία των οπαδών μιας ριζικά διαφορετικής οικονομικής πολιτικής να βρουν στηρίγματα στο κύριο ρεύμα των οικονομικών. Υπάρχουν, δηλαδή, ορισμένες οικονομικές "αλήθειες" στις οποίες στηρίζονται οι βασικές επιλογές της τρέχουσας οικονομικής πολιτικής, και οι οποίες, όσο και αν γίνονται αντικείμενο κριτικής, διατηρούν την ηγεμονική τους θέση στην "αγορά" των οικονομικών ιδεών. Με άλλα λόγια, μια ριζική στροφή στην οικονομική πολιτική έχει ως προϋπόθεσή της μιαν εξίσου ριζική στροφή σ' αυτά που το κύριο ρεύμα των οικονομικών θεωρεί ως ακλόνητες βεβαιότητες.

Θα πρέπει, λοιπόν, να θεωρήσουμε ως επικρατέστερο σενάριο για το μέλλον της οικονομικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την ήπια μεταβολή της: περισσότερη ευελιξία σε ότι αφορά την νομισματική πολιτική και αναζήτηση τρόπων για την αύξηση της ζήτησης μέσα στα πλαίσια που ορίζει το Σύμφωνο Σταθερότητας, αλλά και συνέχιση των ιδιωτικοποιήσεων και των προσπαθειών για περισσότερη ευελιξία στην αγορά εργασίας, "απασχολησιμότητα", προσαρμοστικότητα του εργατικού δυναμικού και ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

Εν κατακλείδι, δεν υπάρχουν οι δυνάμεις, ενδεχομένως δε ούτε την θέληση, να επιβληθεί μια ριζική στροφή στην οικονομική πολιτική. Αλλά και οι κεντρικές τράπεζες δεν μπορούν να παραβλέψουν τους κινδύνους που συνοδεύουν την προσήλωσή τους στον στόχο της σταθερότητας των τιμών. Ως εκ τούτου, προκύπτει μια ισορροπία δυνάμεων που μας οδηγεί με μεγάλη πιθανότητα στην ήπια, εντός της "νομιμότητας" της Συνθήκης του Μάαστριχ και του Συμφώνου Σταθερότητας, μεταβολή της οικονομικής πολιτικής.

3.1.3. Ο κίνδυνος της βραδείας ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας

Η αρνητική επίδραση που είχε το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας στο ΑΕΠ κατά το 1996-1997, ήταν τόσο μεγάλη ώστε ακύρωνε κατά 40% την ευνοϊκή επίδραση της εγχώριας ζήτησης: ενώ η τελευταία είχε θετική συμβολή στο προϊόν 4,8% μέχρι το τέλος του 1997, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ, οι μέτριες εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας και η συνεχιζόμενη διείσδυση των εισαγωγών είχαν αρνητική συμβολή -1,4%. Από την διαφορά των δύο μεγεθών προκύπτει η αύξηση κατά 3,4% του ΑΕΠ ($4,8\% - 1,4\% = 3,4\%$) κατά το εν λόγω έτος. Οι εξελίξεις στο διεθνές εμπόριο της Ελλάδας παρήγαγαν έντονες τάσεις προς ύφεση της παραγωγής καθώς ένα πολύ μεγάλο μέρος της εγχώριας ζήτησης εξετράπη από την εγχώρια παραγωγή και απευθυνόταν στις επιχειρήσεις του εξωτερικού, ιδιαίτερα δε της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εν λόγω εκτροπή συσχετιζόταν άμεσα με την συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής.

Σε διεθνή σύγκριση, η Ελλάδα παρουσίαζε κατά το 1995-1997, την μεγαλύτερη αύξηση της εγχώριας ζήτησης μεταξύ των χωρών της ΕΕ, πλην όμως παρουσίαζε και την μεγαλύτερη αρνητική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου στο ΑΕΠ. Μάλιστα, από τις δεκαπέντε χώρες μέλη, μόνον δύο ακόμη (η Πορτογαλία και η Δανία) δεν επωφελούνται της αύξησης των καθαρών εξαγωγών τους για να επιταχύνουν την οικονομική τους μεγέθυνση. Αντιθέτως, η Ιρλανδία, όχι μόνον παρουσιάζει μεγάλες αυξήσεις της εγχώριας ζήτησης, αλλά ταυτοχρόνως χρησιμοποιεί και το εξωτερικό της εμπόριο για να επιτύχει αυξήσεις του ΑΕΠ της τάξης του 7%.

Η υποτίμηση της δραχμής στις αρχές του 1998, αναμένεται να επιβραδύνει την εκτροπή ενός μεγάλου μέρους της εγχώριας ζήτησης από τις επιχειρήσεις της Ελλάδας προς τις επιχειρήσεις του εξωτερικού.

Εντούτοις, η περίοδος της ανατίμησης της δραχμής (1986-1997) κατέστησε σαφές ότι το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ανταγωνιστικότητα τιμής.

Επειδή αυτό το φαινόμενο, της εκτροπής ενός μεγάλου μέρους της εσωτερικής ζήτησης προς τις εισαγωγές υπό συνθήκες ανατιμημένου νομίσματος (σε πραγματικούς όρους), υπήρξε έντονο και διαρκές, τίθεται το ερώτημα, με τι ρυθμούς θα μπορεί, άραγε, να αναπτύσσεται η ελληνική οικονομία όταν θα βρίσκεται σε καθεστώς σταθερών ονομαστικών συναλλαγματικών ισοτιμιών, όταν δηλαδή θα συμμετέχει στην ΟΝΕ.

Ο ρυθμός με τον οποίο μεγεθύνεται μια μικρή ανοικτή οικονομία υφίσταται δύο περιορισμούς, έναν εσωτερικό και έναν εξωτερικό: έναν περιορισμό από την παραγωγική ικανότητα της χώρας και έναν περιορισμό από τις διεθνείς οικονομικές της σχέσεις.

Καταρχήν, υπάρχει ένα επίπεδο παραγωγής, το οποίο αντιστοιχεί στην βέλτιστη χρήση των παραγωγικών συντελεστών: το επίπεδο αυτό, είναι ο υψηλότερος βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού για τον οποίο δεν δημιουργούνται πληθωριστικές πιέσεις. Το εν λόγω κατώφλι αποτελεί, λοιπόν, έναν πρώτο εσωτερικό περιορισμό στον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης.

Ο δεύτερος περιορισμός είναι εξωτερικός: σχετίζεται, αφενός μεν, με το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών που θα διαμορφωθεί χωρίς την προστατευτική ασπίδα της συναλλαγματικής ισοτιμίας, αφετέρου δε, με την εισροή πόρων από τις πιο πλούσιες περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τις λιγότερο εύπορες. Ο εξωτερικός περιορισμός στον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, είναι η υποχρέωση της χώρας να διατηρεί σε ισορροπία το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Με αυτά τα δεδομένα, η βέλτιστη κατάσταση για μια ανοικτή οικονομία, είναι η εξής: η μεν παραγωγή να βρίσκεται στα επίπεδα της "δυναμικής" παραγωγής (κοντά, δηλαδή, στο κρίσιμο κατώφλι πέραν του οποίου ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού δημιουργεί πληθωριστικές πιέσεις), οι δε ροές εμπορευμάτων και υπηρεσιών που δημιουργούνται στο επίπεδο αυτό της παραγωγής, να εξασφαλίζουν την ισορροπία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Εάν οι τρέχουσες συναλλαγές παρουσιάζουν έλλειμμα όταν η οικονομία χρησιμοποιεί πλήρως τις παραγωγικές της δυνατότητες, δημιουργείται η υποχρέωση να διορθωθεί η εξωτερική ανισορροπία, είτε με προσαρμογή των τιμών, είτε με προσαρμογή του επιπέδου της εγχώριας παραγωγής, σε χαμηλότερα επίπεδα.

Αν κάνουμε αφαίρεση, προς στιγμήν, της επίδρασης των τιμών --δηλαδή των μεταβολών της συναλλαγματικής ισοτιμίας, του κόστους εργασίας και των περιθωρίων κέρδους-- στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, τότε, για να αποκατασταθεί η εξωτερική ισορροπία, θα πρέπει η παραγωγή να κατέλθει χαμηλότερα από το επίπεδο της "δυναμικής παραγωγής" (δηλαδή της μέγιστης μη πληθωριστικής χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού). Η ελληνική οικονομία θα πρέπει να επιβραδύνει την οικονομική της μεγέθυνση, έτσι ώστε να ισορροπήσει σε εκείνο το χαμηλό σημείο υποαπασχόλησης του παραγωγικού δυναμικού που αντιστοιχεί στην εξωτερική της ισορροπία.

Σε αυτήν την περίπτωση, ο μέγιστος δυνατός ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης καθορίζεται από την ελαστικότητα που παρουσιάζουν οι εξαγωγές και οι εισαγωγές στις μεταβολές της ζήτησης, δηλαδή από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας --για τα οποία, είναι γενικά αποδεκτό ότι δεν είναι τα ευνοϊκότερα δυνατά και ότι μεταβάλλονται δύσκολα και με τους μακροχρόνιους ρυθμούς της οικονομίας.

Με αυτές τις υποθέσεις εργασίας προκύπτει, λοιπόν, ότι στα πλαίσια της ΟΝΕ, οι χώρες με τα δυσμενέστερα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά θα είναι υποχρεωμένες να επιβραδύνουν τον ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά των κυριότερων εμπορικών τους εταίρων, δηλαδή των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

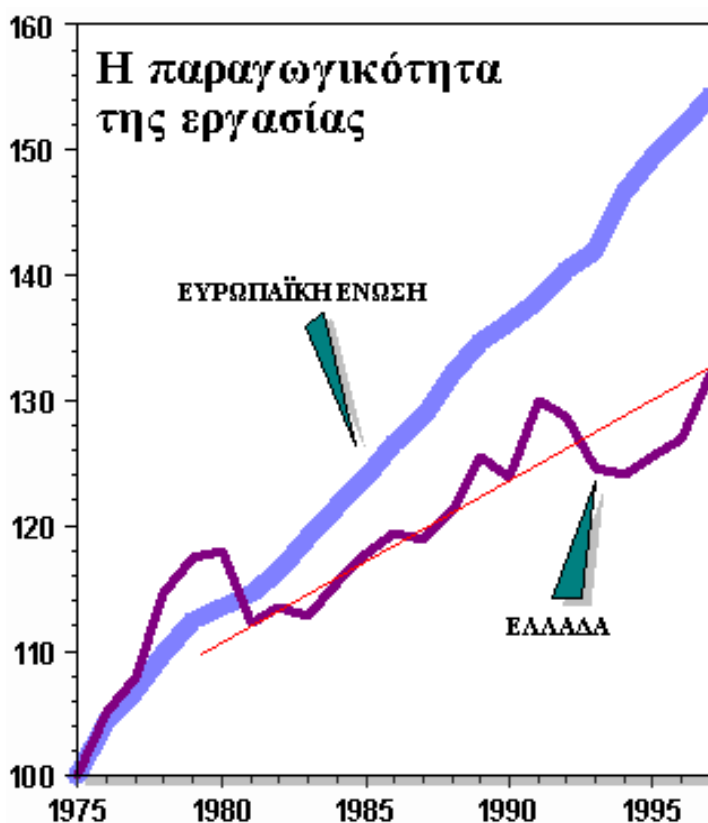
Για να αποφύγουν μια τέτοια εξέλιξη, οι εν λόγω χώρες θα πρέπει να προσαρμόσουν τις τιμές των προϊόντων τους. Υπό καθεστώς ευέλικτων συναλλαγματικών ισοτιμιών, η προσαρμογή των τιμών μπορεί να γίνει με αλλαγή της ισοτιμίας. Σε καθεστώς σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών μπορεί να γίνει με συνεχή μεταφορά του βάρους της προσαρμογής στην αγορά εργασίας ή στα περιθώρια κέρδους.

Ωστόσο, η προσαρμογή μέσω της ευελιξίας των μισθών, δεν μπορεί να συνεχίζεται στο διηνεκές, διότι σημαίνει αδιάλειπτη αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζόμενων τάξεων. Το ίδιο ισχύει και για μια ενδεχόμενη συρρίκνωση των περιθωρίων κέρδους των επιχειρήσεων, που μακροπρόθεσμα θα οδηγούσε σε επιβράδυνση των επενδύσεων, της παραγωγής και της απασχόλησης.

Μακροπρόθεσμα, όταν θα έχουν πλέον εξαντληθεί τα περιθώρια που ενδεχομένως προσφέρουν τα “κανάλια” βραχυπρόθεσμης προσαρμογής (channels of adjustment), η θέση της ελληνικής οικονομίας μπορεί να βελτιωθεί μόνον μέσω των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας.

Οι άνισοι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες μέλη, θα μπορούσαν μακροπρόθεσμα να οδηγήσουν σε συγκέντρωση της παραγωγής σε ορισμένες περιοχές με αντίστοιχη αποψίλωση άλλων περιοχών. Αυτή η ανακατανομή των παραγωγικών δραστηριοτήτων, είτε θα προκαλούσε μίαν άνοδο της ανεργίας στις λιγότερο παραγωγικές περιοχές, είτε μετανάστευση εργατικού δυναμικού προς τις περιοχές που θα είχαν προσελκύσει τις επενδύσεις και την παραγωγή.

Οι εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προσπαθούν να μειώσουν την σημασία του προβλήματος με το επιχείρημα ότι τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν πως “η παραγωγικότητα της εργασίας δεν αυξάνεται με σημαντικά διαφορετικούς ρυθμούς σε χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Βρετανία, το Βέλγιο, η Ολλανδία, από ότι αυξάνεται στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία”.

Πηγή: European Economy No 63

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το όνομα της Ελλάδας δεν αναφέρεται καν στην παραπάνω σύγκριση: η μακροχρόνια τάση αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας αυξάνεται στην Ελλάδα με ρυθμούς συγκριτικά χαμηλούς.

Οι φορείς της οικονομικής πολιτικής δεν λαμβάνουν, κατά τα φαινόμενα, υπόψη τους αυτό το αποφασιστικής σημασίας δεδομένο, ενδεχομένως διότι αναμένουν πως η μακροχρόνια τάση αύξησης της παραγωγικότητας θα βελτιωθεί καθώς οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης φαίνονται να ακολουθούν, στο εξής, ανοδική πορεία στην οποία συμπαρασύρουν και τις επενδύσεις, ενώ ταυτοχρόνως, ο μηχανικός εξοπλισμός αποκτά αυξανόμενη συμμετοχή σε αυτές (τις συνολικές επενδύσεις).

Ωστόσο, αυτές οι εξελίξεις θα αποδειχθούν πιθανότατα συγκυριακές, δηλαδή αντιστρέψιμες, στην πρώτη ύφεση που θα επέλθει. Στην διάρκεια της οικονομικής ανάκαμψης, η αύξηση της παραγωγής οδηγεί και σε αυξήσεις της παραγωγικότητας για λόγους που σχετίζονται με τον οικονομικό κύκλο. Η διαφορά της παραγωγικότητας που χωρίζει την Ελλάδα από τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορεί να μειωθεί μόνον μακροπρόθεσμα. Πρώτον, διότι η απόσταση αυτή είναι πολύ μεγάλη (είτε ως απόλυτο μέγεθος, είτε ως ρυθμός μεταβολής), και δεύτερον, διότι η μακροχρόνια τάση αύξησης της παραγωγικότητας είναι ένα εξαιρετικά δυσμετάβλητο μέγεθος, που μεταβάλλεται "αργόσυρτα".

Άλλη δυνατότητα που υπάρχει, για την προστασία των λιγότερο παραγωγικών περιοχών από τον κίνδυνο της συρρίκνωσης της παραγωγής τους ή της υποβάθμισης των συνθηκών ζωής των εργαζόμενων τάξεων, είναι η συνεχής εισροή πόρων από τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, όμως, δεν ανήκει στον ορίζοντα της ΟΝΕ, αλλά στον ορίζοντα της πολιτικής ένωσης.

Εν κατακλείδι, το ενδεχόμενο μιας βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης εντός της ΟΝΕ εμφανίζεται ως ένα ενδεχόμενο με αρκετά μεγάλη πιθανότητα πραγματοποίησης -υπό την προϋπόθεση, βεβαίως, ότι διατηρούνται αμετάβλητα τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος στην Ελλάδα, ότι υστερούν οι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και διατηρείται το "έλλειμμα" διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

3.2. Ορισμένες εκτιμήσεις σχετικά με την ένταση της τραπεζικής απασχόλησης. Διεθνείς συγκρίσεις.

Οι διεθνείς συγκρίσεις που ακολουθούν βασίζονται στην σχέση (1)

$$\frac{N}{P} = \frac{\left[\frac{Y_b}{Y} \right]}{\left[\frac{Y_b}{N} \right]} \left[\frac{Y}{P} \right]$$

όπου

(Y_b/Y) το προϊόν του κλάδου των τραπεζών ως ποσοστό του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές,

όπου $Y_b =$ το προϊόν του κλάδου, $Y =$ το ΑΕΠ),

(Y_b/N) η παραγωγικότητα της εργασίας στον τραπεζικό κλάδο (όπου N η τραπεζική απασχόληση,

(N/P) η τραπεζική απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού (όπου P ο πληθυσμός),

(Y/P) το ΑΕΠ ανά κάτοικο (σε σταθερές τιμές).

Ορίζουμε ως **ένταση της απασχόλησης (E)** το μέγεθος

$$E = \frac{\left[\frac{Y_b}{Y} \right]}{\left[\frac{Y_b}{N} \right]} = \left[\frac{N}{Y} \right]$$

Με βάση τον παραπάνω ορισμό, η ένταση της απασχόλησης (E) είναι ο αριθμός των απασχολουμένων στον κλάδο των τραπεζών ανά μονάδα προϊόντος (δηλαδή του ΑΕΠ).

Επομένως, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης είναι $\frac{Y_b}{Y} \div \frac{Y_b}{N} = \frac{N}{Y}$ ο ρυθμός $\frac{N}{Y}$ ο οποίος είναι ο αριθμός των τραπεζικών εργαζομένων ανά μονάδα προϊόντος (δηλαδή του ΑΕΠ). $\frac{N}{Y}$ είναι ο ρυθμός $\frac{N}{Y}$ ο οποίος είναι ο αριθμός των τραπεζικών εργαζομένων ανά μονάδα προϊόντος (δηλαδή του ΑΕΠ).

Η ένταση της απασχόλησης ενός κλάδου είναι ένα μέγεθος του οποίου η εξέλιξη εξαρτάται από το στάδιο ανάπτυξης του κλάδου. Αναλυτικότερα, μπορούμε να διαιρέσουμε την διαδικασία ανάπτυξης ενός κλάδου σε δύο στάδια: στο στάδιο της "συσσώρευσης κεφαλαίου κατ' έκταση" και στο στάδιο της "συσσώρευσης κεφαλαίου κατ' ένταση". Κατά το πρώτο στάδιο, της συσσώρευσης κατ' έκταση, ο κλάδος αναπτύσσεται ακολουθώντας κυρίως διαδικασίες γεωγραφικής επέκτασης και αύξησης του όγκου της παραγωγής, και βασισμένος σε σχετικά σταθερές τεχνολογικές βάσεις και σταθερούς κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να αυξάνεται ταχύτατα η παραγωγή του κλάδου ως ποσοστό του ΑΕΠ, δηλαδή ο δείκτης (Y_b/Y) , καθώς οι δυνατότητες επέκτασης ενός νέου κλάδου είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες δυνατότητες των ήδη εγκατεστημένων, "ώριμων" κλάδων της οικονομίας. Η παραγωγικότητα της εργασίας (Y_b/N) , παρά το γεγονός ότι αυξάνεται, στο στάδιο της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου, υστερεί ως προς τους ρυθμούς αύξησης έναντι της επέκτασης του κλάδου, δηλαδή έναντι του (Y_b/Y) . Αυτό έχει ως συνέπεια, η ένταση κεφαλαίου

$$E = \frac{\left[\frac{Y_b}{Y} \right]}{\left[\frac{Y_b}{N} \right]} = \left[\frac{N}{Y} \right]$$

να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο ανάπτυξης ενός νέου κλάδου, δηλαδή κατά το στάδιο της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου, αφού ο αριθμητής (Y_b/Y) , δηλαδή το βάρος του κλάδου στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, αυξάνεται ταχύτερα από τον παρονομαστή (Y_b/N) , δηλαδή από την παραγωγικότητα της εργασίας.

Αντιθέτως, κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου (της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου), όταν έχουν ολοκληρωθεί οι διαδικασίες επέκτασης, η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται κυρίως μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού. Με άλλα λόγια, η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου βασίζεται σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της παραγωγής, είτε στους κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να αυξάνεται ταχύτατα η παραγωγικότητα της εργασίας. Σε ότι αφορά το βάρος του κλάδου ως ποσοστό του ΑΕΠ (δηλαδή τον δείκτη Y_b/Y), επιβραδύνεται καθώς οι δυνατότητες επέκτασης του κλάδου έχουν εξαντληθεί, όπως συμβαίνει με όλους τους "ώριμους" κλάδους της οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι το εν λόγω μέγεθος μπορεί να αυξάνεται στο στάδιο της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου, υστερεί ως προς τους ρυθμούς αύξησης έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας.

Αυτό έχει ως συνέπεια, η ένταση κεφαλαίου να μειώνεται κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου, δηλαδή κατά το στάδιο της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου, αφού ο αριθμητής (Y_b/Y), δηλαδή το βάρος του κλάδου στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, αυξάνεται βραδύτερα από τον παρονομαστή (Y_b/N), δηλαδή την παραγωγικότητα της εργασίας.

Ως εκ τούτου, η πορεία της έντασης κεφαλαίου ενός κλάδου αναμένεται να παρουσιάζει μια τυπική μορφή σαν και αυτήν που φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα: να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο (οπότε η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί πολλές θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ), και να μειώνεται στο δεύτερο στάδιο (οπότε η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί λίγες θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ).

Σε ότι αφορά την απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού (N/P), ισούται προς το γινόμενο της έντασης της απασχόλησης (E) και του ΑΕΠ ανά κάτοικο (Y/P).

$$\frac{N}{P} = E \left[\frac{Y}{P} \right]$$

Όπως φαίνεται, όμως, από το παραπάνω διάγραμμα, το (E) εξαρτάται από το ΑΕΠ ανά κάτοικο (Y/P). Κατά την φάση της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου στον υπό εξέταση κλάδο, τα δύο μεγέθη (E) και (Y/P) αυξάνονται ταυτοχρόνως, έτσι ώστε αυξάνεται και το γινόμενό τους, δηλαδή η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού. Κατά το δεύτερο στάδιο, της κατ' ένταση συσσώρευσης, το (E) αρχίζει να μειώνεται σταδιακά. Για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση είναι μικρή, τότε, η αύξηση του (Y/P) υπερτερεί, έτσι ώστε το γινόμενο $E^*(Y/P)$ να αυξάνεται, παρά το γεγονός ότι ο ένας εκ των δύο όρων του μειώνεται. Εν ολίγοις, η αύξηση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού (N/P), ενδέχεται να συνεχίζεται για κάποιο χρονικό διάστημα στις αρχές του σταδίου της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση του (E) γίνει αρκετά μεγάλη, τότε αρχίζει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Γενικά, επομένως, περιμένουμε ότι για την εξέλιξη της απασχόλησης ενός κλάδου, εν προκειμένω του τραπεζικού, έχουν σημασία δύο σημεία καμπής:

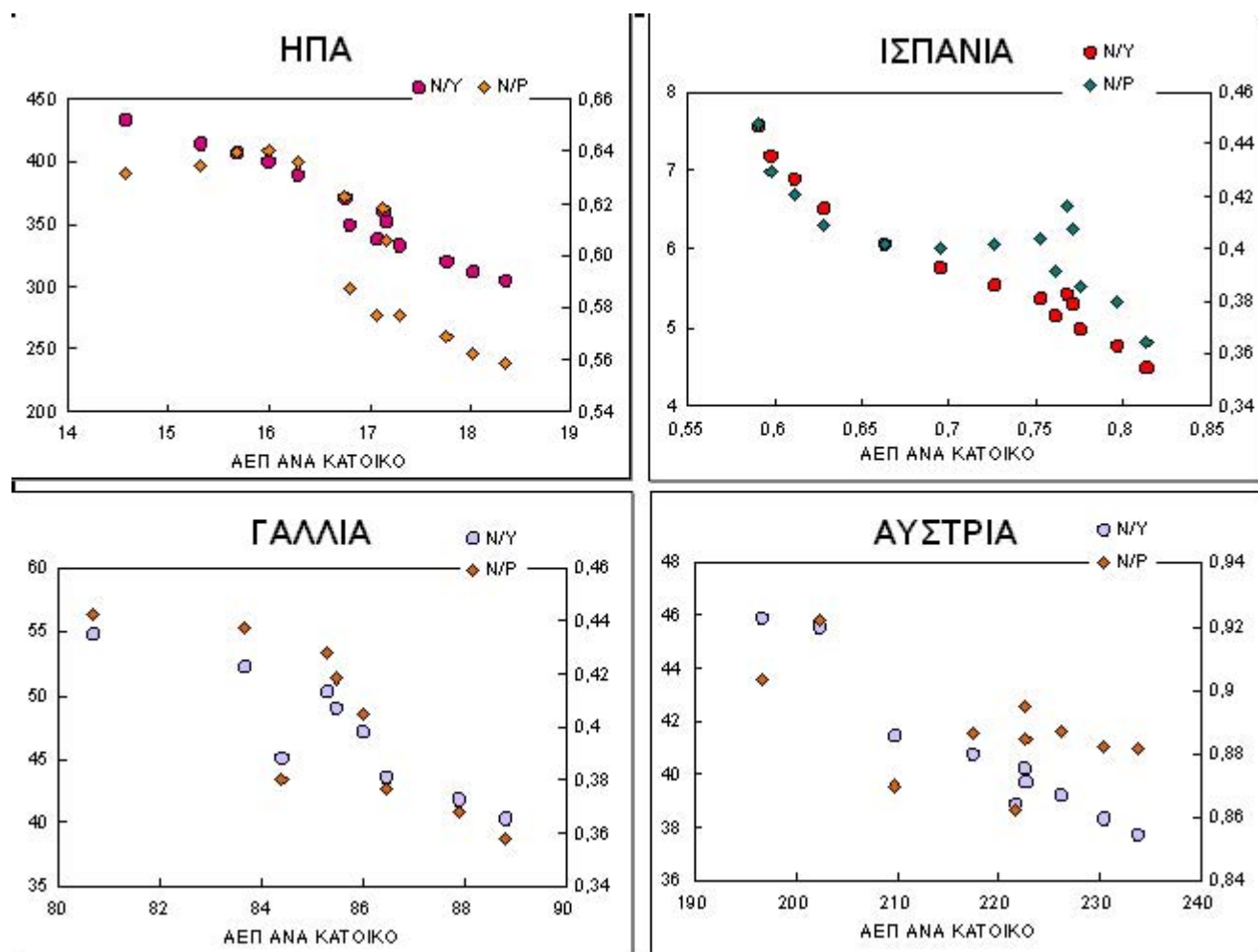
- Το πρώτο σημείο καμπής αφορά στην εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης: όταν το εν λόγω μέγεθος μειώνεται, έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον κλάδο.
- Το δεύτερο σημείο καμπής αφορά στην εξέλιξη της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού: όταν το εν λόγω μέγεθος αυξάνεται παρά το γεγονός ότι η ένταση της απασχόλησης μειώνεται, βρισκόμαστε είτε στο μεταίχμιο μεταξύ κατ' έκταση συσσώρευσης και εντατικής συσσώρευσης, είτε στις αρχικές φάσεις της εντατικής

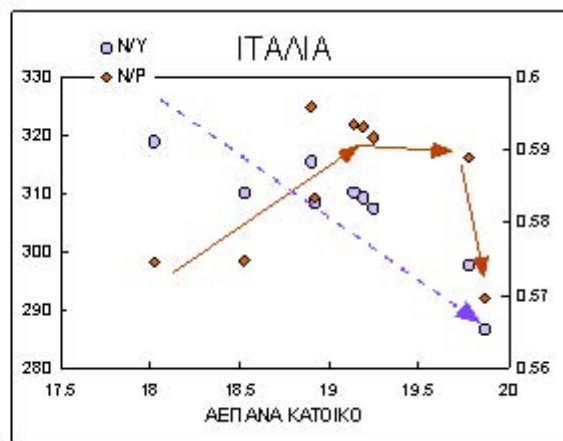
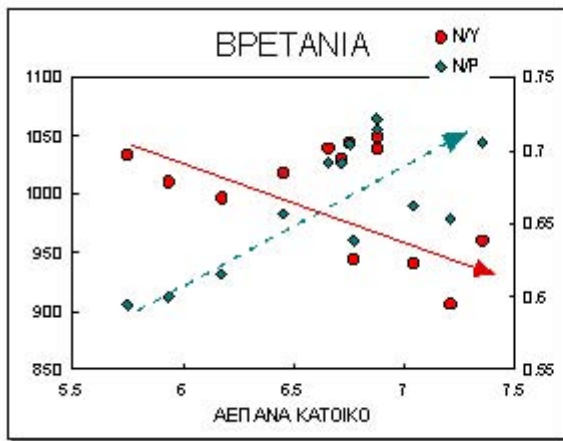
συσσώρευσης.

Από την ανάλυση των στοιχείων που περιέχονται στο Bank Profitability του ΟΟΣΑ για μια σειρά χωρών, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

Στις περισσότερες χώρες, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης μειώνεται ήδη από το 1983, το οποίο είναι το παλαιότερο έτος των χρονολογικών σειρών που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη. Αυτό σημαίνει ότι στις εν λόγω χώρες, ο τραπεζικός κλάδος βρίσκεται στο στάδιο της εντατικής συσσώρευσης, επομένως ότι η ανάπτυξη του κλάδου γίνεται κυρίως μέσω αυξήσεων της παραγωγικότητας (τεχνολογική και οργανωτική αλλαγή). Επιπλέον, για τις περισσότερες χώρες μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μείωση παρουσιάζει και η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο, όχι μόνον έχει εκκινήσει, αλλά βρίσκεται πλέον και σε φάση πέραν της αρχικής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της κατάστασης αποτελούν οι ΗΠΑ, η Ισπανία, η Γαλλία και η Αυστρία, των οποίων οι δείκτες φαίνονται στα διαγράμματα που ακολουθούν.

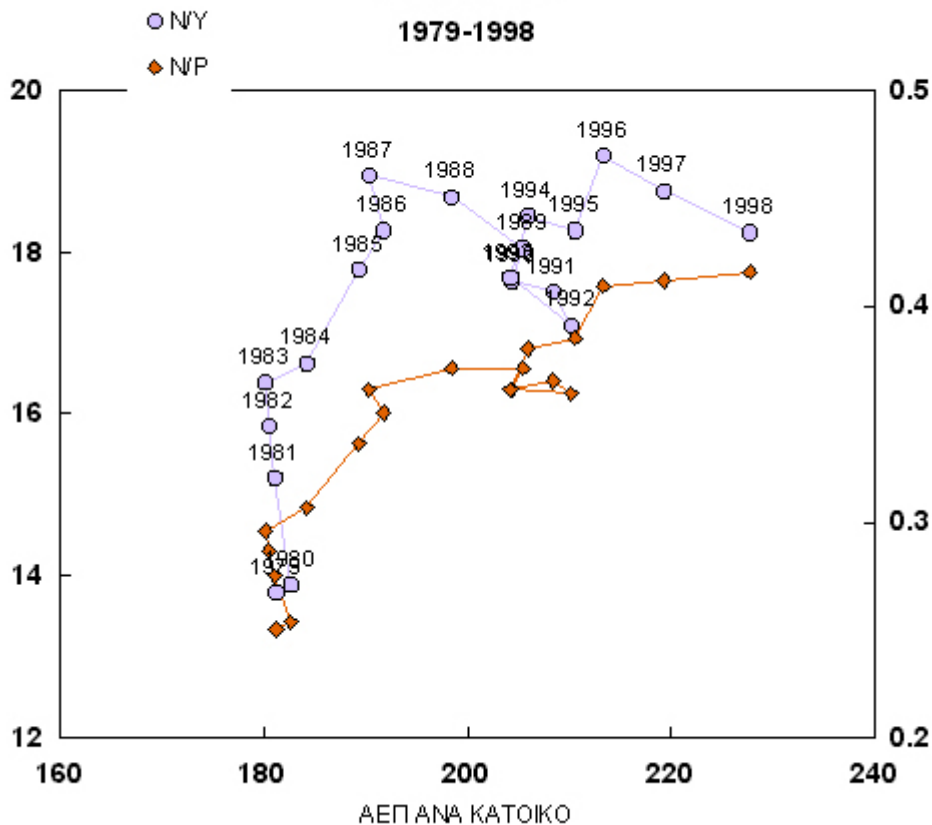
Διαφορετικές περιπτώσεις αποτελούν η Βρετανία, η Ιταλία και η Ελλάδα. Για την Βρετανία έγινε αρκετά εκτενής αναφορά στην ενότητα 2.3.3. Η περίπτωση της Ιταλίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι η μεν ένταση της τραπεζικής απασχόλησης παρουσιάζει πτώση, πλην όμως, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού, ενώ παρουσίαζε αύξηση μέχρι το 1994, κατά το 1995-1996 εμφάνισε κάμψη. Το γεγονός ότι η ένταση της απασχόλησης μειώνεται στην Ιταλία, σημαίνει ότι ο τραπεζικός κλάδος εκεί έχει εισέλθει στο στάδιο της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου -με τα χαρακτηριστικά που ήδη περιγράφηκαν παραπάνω, πλην όμως, το γεγονός ότι η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού παρουσίασε σημείο καμψής κατά το 1995-1996, αποτελεί ένδειξη ότι ο κλάδος μόλις πρόσφατα ολοκλήρωσε την αρχική φάση της εντατικής συσσώρευσης.

ΕΛΛΑΔΑ

1979-1998

Η περίπτωση της Ελλάδας είναι επίσης ιδιαίτερη:

- Η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης (N/Y) αυξανόταν μέχρι το 1988, επομένως είχαμε μέχρι τότε επικράτηση των χαρακτηριστικών της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου στον κλάδο, πλην όμως, στην συνέχεια το εν λόγω μέγεθος σταθεροποιείται, ενδεχομένως δε, παρουσιάζει τα πρώτα σημεία μεταστροφής. Κατά τα φαινόμενα, έχουμε προσεγγίσει το πρώτο κρίσιμο σημείο καμπής, το οποίο αφορά στην εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης και το οποίο σηματοδοτεί ότι έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο της Ελλάδας.

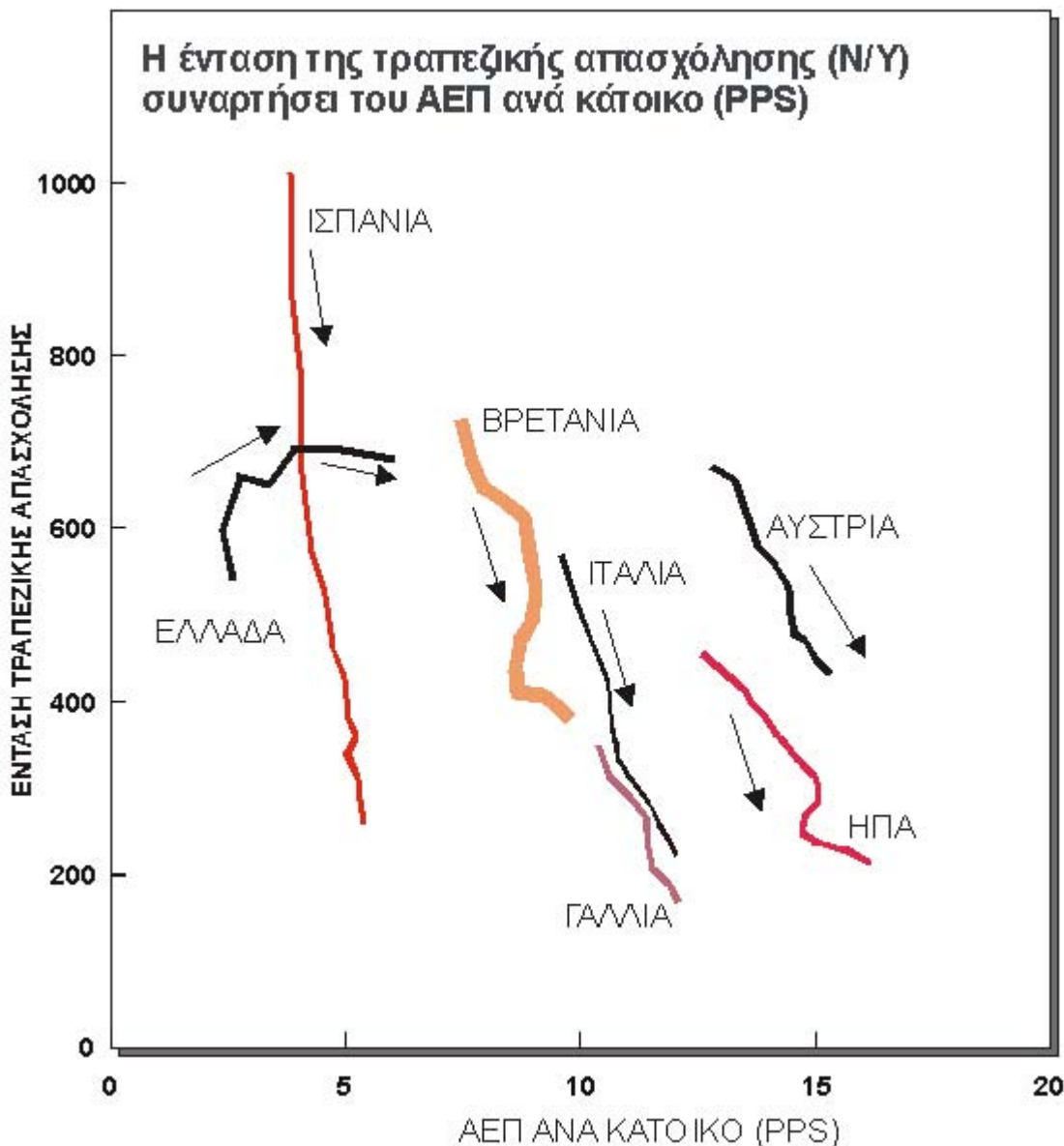
- Το δεύτερο κρίσιμο σημείο καμπής, που αφορά στην εξέλιξη της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού (N/P) δεν είναι ακόμη ορατό: όταν το εν λόγω μέγεθος αυξάνεται, παρά το γεγονός ότι η ένταση της απασχόλησης μειώνεται, βρισκόμαστε είτε στο μεταίχμιο μεταξύ κατ' έκταση συσσώρευσης και εντατικής συσσώρευσης, είτε στις αρχικές φάσεις της εντατικής συσσώρευσης. Πράγματι, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού αυξάνεται, πλην όμως, επιβραδύνεται. Όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, κατά τα τελευταία έτη, ο εν λόγω δείκτης τείνει να σταθεροποιηθεί.

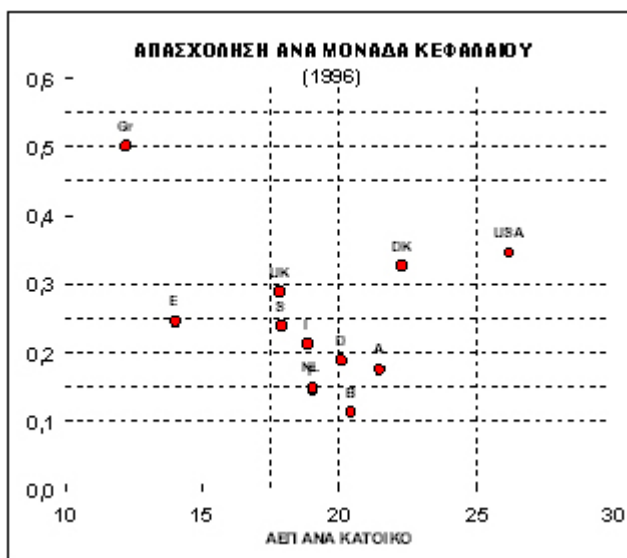
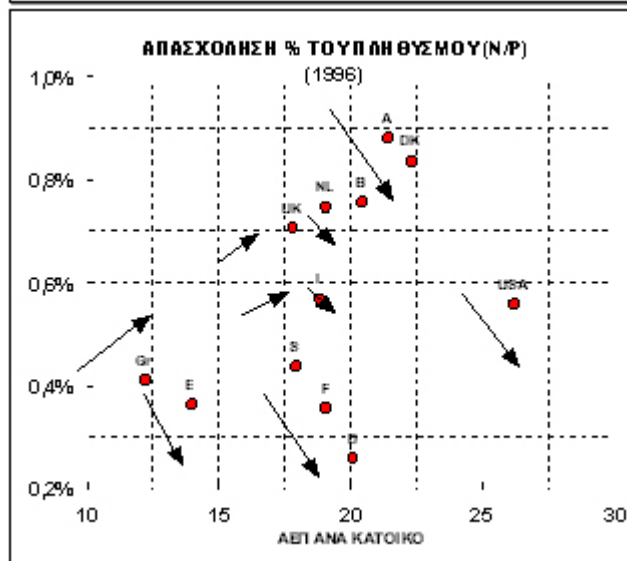
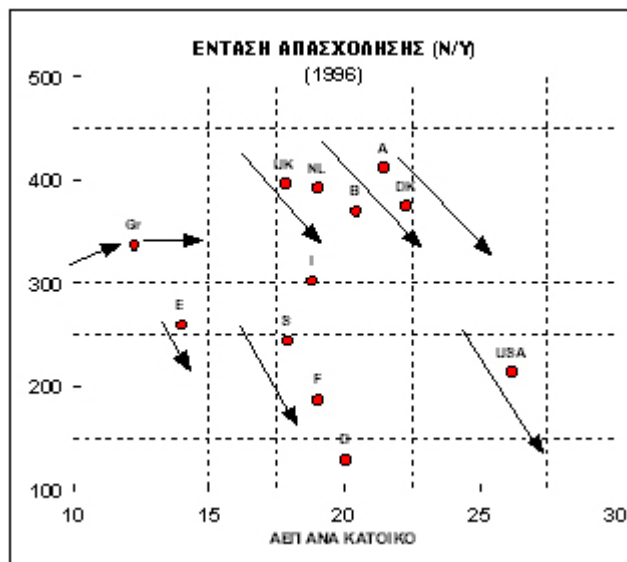
Φαίνεται, επομένως, ότι ο τραπεζικός κλάδος στην Ελλάδα έχει εισέλθει στο στάδιο της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου, κατά το οποίο τείνουν να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες επέκτασης και στο οποίο η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται κυρίως μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού. Η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου βασίζεται κυρίως σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της επιχείρησης, είτε στους

κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Έτσι, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης (N/Y) αρχίζει να μειώνεται σταδιακά. Για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση παραμένει μικρή, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού θα αυξάνεται: η αύξηση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού, ενδέχεται να συνεχίζεται για κάποιο χρονικό διάστημα καθώς βρισκόμαστε ακόμη στις αρχές του σταδίου της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση του (E) γίνει αρκετά μεγάλη, θα αρχίσει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εξελίξεις αυτές δεν πραγματοποιούνται σε κάθε χώρα στο ίδιο επίπεδο ανάπτυξης της οικονομίας, όπως αυτό φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, που περιλαμβάνει την εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης σε περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ. Για να είναι θεμιτή η σύγκριση του εν λόγω μεγέθους στις διαφορετικές χώρες, ο υπολογισμός του ΑΕΠ έχει γίνει σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης (PPS). Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, η πτώση της έντασης της τραπεζικής απασχόλησης πραγματοποιείται σε διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης για τις ΗΠΑ, την Αυστρία, για τρεις μεγάλες χώρες της ΕΕ, την Γαλλία, την Βρετανία και την Ιταλία (που φαίνεται ότι ακολουθούν σχετικά όμοιο "μονοπάτι" εξέλιξης), την Ισπανία και την Ελλάδα. Έτσι, η πτώση της έντασης της τραπεζικής απασχόλησης στην Ισπανία πραγματοποιήθηκε, και συνεχίζεται πολύ πριν η ισπανική οικονομία προσεγγίσει το ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ιταλίας, της Βρετανίας ή της Γαλλίας.

Επομένως, δεν είναι ορθολογική η προσδοκία ότι η πτώση στην ένταση της τραπεζικής απασχόλησης, στην περίπτωση της Ελλάδας θα αργοπορήσει επειδή το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας (μετρούμενο με το ΑΕΠ ανά κάτοικο) απέχει ακόμη αρκετά από το αντίστοιχο επίπεδο των περισσότερων ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε αυτήν την παρατήρηση ως προστεθεί η διαπίστωση ότι στην Ελλάδα παρουσιάζεται ο υψηλότερος δείκτης αριθμού απασχολουμένων / συνολικών κεφαλαίων (total assets σε PPS).

3.3 Συμπέρασμα και εκτιμήσεις σχετικά με την απασχόληση στον κλάδο των τραπεζών...

3.3.1 ...με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε

Η εκτίμηση σχετικά με την εξέλιξη της απασχόλησης στον κλάδο των τραπεζών, στηρίζεται στην σχέση

$$\frac{N}{P} = \frac{\left[\frac{Y_b}{Y}\right]}{\left[\frac{Y_b}{N}\right]} \left[\frac{Y}{P}\right]$$

(για τη σημασία των συμβόλων βλ. στην ενότητα 3.2.). Επομένως, η εν λόγω εκτίμηση αναλύεται

- πρώτον, σε μια εκτίμηση για τις **γενικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας εντός της ONE**, και πιο συγκεκριμένα για την ικανότητά της να μεγεθύνεται με υψηλούς ρυθμούς και να συγκλίνει πραγματικά, διότι, η ταχεία άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο επιδρά αφενός μεν άμεσα στην τραπεζική απασχόληση, αφετέρου δε έμμεσα, διότι η ανάκαμψη της οικονομίας ευνοεί την ανάπτυξη των πιο δυναμικών κλάδων, μεταξύ των οποίων και ο τραπεζικός κλάδος. Έτσι, όταν υπάρχει άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο, η ευνοϊκή επίδραση στην απασχόληση ασκείται από περισσότερες πλευρές.
- Δεύτερον, σε μια εκτίμηση για την ικανότητα του κλάδου να αυξάνει τον όγκο του προϊόντος του ταχύτερα από το ΑΕΠ (εξέλιξη που ισοδυναμεί με αύξηση του βάρους του κλάδου στην ελληνική οικονομία), αλλά και για την άνοδο της **παραγωγικότητας της εργασίας**. Εάν αυτή αυξηθεί με πολύ μεγάλη ταχύτητα, τότε, θα υπερκαλύψει τα θετικά αποτελέσματα που έχουν επί της απασχολήσεως, τόσο η άνοδος του πραγματικού εισοδήματος ανά κάτοικο, όσο και η αύξηση του βάρους του τραπεζικού κλάδου στο σύνολο της οικονομίας.

Σε ότι αφορά το πρώτο σημείο, δηλαδή τις γενικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας εντός της ONE, διαπιστώθηκε ότι στο εσωτερικό της ζώνης του ευρώ υπάρχουν για την ΕΕ ως σύνολο, περισσότεροι βαθμοί ελευθερίας στην άσκηση αυτόνομης (δηλαδή σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητης από το διεθνές περιβάλλον) νομισματικής, συναλλαγματικής, δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής, καθώς και ότι ευνοούνται οι συνθήκες για την άσκηση περισσότερο επεκτατικών πολιτικών (δηλαδή πολιτικών που αποσκοπούν στην τόνωση της παραγωγής και της απασχόλησης μέσω αυξήσεων στην ζήτηση).

Ακόμη, ότι ενισχύονται και οι προϋποθέσεις για ενίσχυση της θέσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον διεθνή ανταγωνισμό, είτε οι εμπορικές (η συγκρότηση ενός ισχυρού εμπορικού πόλου), είτε οι νομισματικές (η διεκδίκηση για το ευρώ ενός ρόλου εναλλακτικού, αντίστοιχου -και τελικά ανταγωνιστικού- ως προς το δολάριο). Από μακροχρόνια άποψη, η ζώνη του ευρώ διαθέτει πλεονάσμα στις τρέχουσες συναλλαγές της, ενώ οι ΗΠΑ, αντιθέτως, διατηρούν αυξανόμενο έλλειμμα. Αυτός ο παράγοντας, των διαφορετικών επιδόσεων στο διεθνές εμπόριο, είναι το θεμελιώδες δεδομένο που θα τείνει να καθιερώσει το ευρώ ως ισχυρό νόμισμα.

Η ύπαρξη του κοινού νομίσματος αναβαθμίζει, επομένως, την θέση της ΕΕ στην παγκόσμια οικονομία με περισσότερους τρόπους: προσδίδει στην ζώνη του ευρώ περισσότερους βαθμούς ελευθερίας στην άσκηση κοινής (ευρωπαϊκής) οικονομικής πολιτικής, επιταχύνει την εμπορική ολοκλήρωση της Ευρώπης, ενισχύει την θέση της ως εμπορικού συνασπισμού. Επιπλέον, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι το ευρώ θα είναι ένα ισχυρό νόμισμα, ή έστω, ότι δεν θα είναι αδύναμο.

Για το μέλλον της οικονομικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαπιστώνεται ότι επικρατέστερο σενάριο είναι η ήπια μεταβολή: περισσότερη ευελιξία σε ότι αφορά την νομισματική πολιτική και αναζήτηση τρόπων για την αύξηση της ζήτησης μέσα στα πλαίσια που ορίζει το Σύμφωνο Σταθερότητας, αλλά και συνέχιση των ιδιωτικοποιήσεων και των προσπαθειών για περισσότερη ευελιξία στην αγορά εργασίας, "απασχολησιμότητα", προσαρμοστικότητα του εργατικού δυναμικού και ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν οι δυνάμεις, ενδεχομένως δε ούτε την θέληση, να επιβληθεί μια ριζική στροφή στην οικονομική πολιτική. Αλλά και οι κεντρικές τράπεζες δεν μπορούν να παραβλέψουν τους κινδύνους που συνοδεύουν την προσήλωσή τους στον στόχο της σταθερότητας των τιμών. Ως εκ τούτου, προκύπτει μια ισορροπία δυνάμεων που μας οδηγεί με μεγάλη πιθανότητα στην ήπια, εντός της "νομιμότητας" της Συνθήκης του Μάαστριχτ και του Συμφώνου Σταθερότητας, μεταβολή της οικονομικής πολιτικής. Μια τέτοια μεταβολή, θα απομάκρυνε τον κίνδυνο του αντί-πληθωρισμού (deflation) και θα ευνοούσε την οικονομική μεγέθυνση, επομένως και την ζήτηση που απευθύνεται στην ελληνική οικονομία από τις άλλες χώρες της ΕΕ. Αυτό, θα αποτελούσε και μian ευνοϊκή συνθήκη για την ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα.

Διαπιστώθηκε, όμως, ότι στα πλαίσια της ONE, οι χώρες με τα δυσμενέστερα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά -όπως η Ελλάδα- θα αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να επιβραδύνουν τον ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά των κυριότερων εμπορικών τους εταίρων, δηλαδή των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για να αποφύγουν μια τέτοια εξέλιξη, οι εν λόγω χώρες θα πρέπει να προσαρμόσουν τις τιμές των προϊόντων τους. Υπό καθεστώς ευέλικτων συναλλαγματικών ισοτιμιών, η προσαρμογή των τιμών μπορεί να γίνει με αλλαγή της ισοτιμίας. Σε καθεστώς σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών μπορεί να γίνει με συνεχή μεταφορά του βάρους της

προσαρμογής στην αγορά εργασίας ή στα περιθώρια κέρδους. Ωστόσο, η προσαρμογή μέσω της ευελιξίας των μισθών, δεν μπορεί να συνεχίζεται στο διηνεκές, διότι σημαίνει αδιάλειπτη αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζόμενων τάξεων. Το ίδιο ισχύει και για μια ενδεχόμενη συρρίκνωση των περιθωρίων κέρδους των επιχειρήσεων, που μακροπρόθεσμα θα οδηγούσε σε επιβράδυνση των επενδύσεων, της παραγωγής και της απασχόλησης. Μακροπρόθεσμα, όταν θα έχουν πλέον εξαντληθεί τα περιθώρια που ενδεχομένως προσφέρουν τα “κανάλια” βραχυπρόθεσμης προσαρμογής (channels of adjustment), η θέση της ελληνικής οικονομίας μπορεί να βελτιωθεί μόνον μέσω των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας.

Εντούτοις, προς το παρόν, η μακροχρόνια τάση αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας αυξάνεται στην Ελλάδα με ρυθμούς συγκριτικά χαμηλούς. Για τον λόγο αυτό, και επειδή δεν υπάρχει πολιτική -ούτε πρόγραμμα- πραγματικής σύγκλισης, το ενδεχόμενο μιας βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης εντός της ΟΝΕ εμφανίζεται ως ένα ενδεχόμενο με αρκετά μεγάλη πιθανότητα πραγματοποίησης, εφόσον διατηρούνται αμετάβλητα τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος στην Ελλάδα. Μια τέτοια εξέλιξη θα έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην απασχόληση του τραπεζικού τομέα

- πρώτον, διότι η επιβράδυνση του ΑΕΠ ανά κάτοικο επιβραδύνει άμεσα τις τραπεζικές δραστηριότητες και συνακόλουθα την τραπεζική απασχόληση, και
- δεύτερον, διότι επιβραδύνει την αύξηση του βάρους του κλάδου στο σύνολο της οικονομίας (βλ. στην ενότητα 3.2).

Σε ότι αφορά την ικανότητα του τραπεζικού κλάδου στην Ελλάδα να αυξάνει το βάρος του στην οικονομία και να αυξάνει την παραγωγικότητα της εργασίας, διαπιστώθηκε ότι *ένταση της τραπεζικής απασχόλησης* αυξανόταν μέχρι το 1988, επομένως είχαμε μέχρι τότε επικράτηση των χαρακτηριστικών της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου στον κλάδο, πλην όμως, στην συνέχεια το εν λόγω μέγεθος σταθεροποιήθηκε, ενδεχομένως δε, παρουσιάζει τα πρώτα σημεία μεταστροφής. Κατά τα φαινόμενα, έχουμε προσεγγίσει ένα κρίσιμο σημείο καμπής, το οποίο σηματοδοτεί ότι έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον κλάδο. Διαπιστώθηκε, ακόμη, πως μολονότι η ένταση της απασχόλησης μειώνεται, βρισκόμαστε είτε στο μεταίχμιο μεταξύ κατ' έκταση συσσώρευσης και εντατικής συσσώρευσης, είτε στις αρχικές φάσεις της εντατικής συσσώρευσης. Πράγματι, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού αυξάνεται, πλην όμως, επιβραδύνεται.

Φαίνεται, επομένως, ότι **ο τραπεζικός κλάδος στην Ελλάδα έχει εισέλθει στο στάδιο της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου, κατά το οποίο τείνουν να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες επέκτασης και στο οποίο η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται κυρίως μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού.** Η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου βασίζεται κυρίως σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της επιχείρησης, είτε στους κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Έτσι, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης αρχίζει να μειώνεται σταδιακά. Για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση είναι μικρή, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού θα αυξάνεται: η αύξηση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού, ενδέχεται να συνεχίζεται για κάποιο χρονικό διάστημα καθώς βρισκόμαστε ακόμη στις αρχές του σταδίου της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση του γίνει αρκετά μεγάλη, θα αρχίσει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Με βάση αυτές τις εκτιμήσεις, όλοι οι παράγοντες της σχέσης

$$\frac{N}{P} = \frac{\left[\frac{Y_b}{Y} \right]}{\left[\frac{Y_b}{N} \right]} \left[\frac{Y}{P} \right]$$

δεν εμφανίζονται ως ιδιαίτερα ευνοϊκοί: ο μεν όρος Y/P , δηλαδή το προϊόν ανά κάτοικο, ενδέχεται να μην αυξηθεί με υψηλούς ρυθμούς στον βαθμό που η ελληνική οικονομία διατηρεί το γνωστό και χρόνιο έλλειμμα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, ο δε όρος $(Y_b/Y)/(Y_b/N)$, δηλαδή η *ένταση της απασχόλησης*, έχει σταθεροποιηθεί και κατά πάσα πιθανότητα στο μέλλον θα τείνει να μειωθεί. Εάν για την εξέλιξη αυτού του μεγέθους λάβουμε υπόψη μας και το γεγονός ότι μερικές μεγάλες τράπεζες διατηρούν πλεονάζον προσωπικό, οι προοπτικές εμφανίζονται ως ακόμη δυσμενέστερες. Προκύπτει, επομένως, ως συμπέρασμα της ανάλυσης που προηγήθηκε, ότι κατά πάσα πιθανότητα, η εξέλιξη της απασχόλησης του τραπεζικού κλάδου θα παρουσιάσει ελαφρά μείωση στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια και μεγαλύτερη μείωση στην μακροπρόθεσμη διάρκεια, καθώς τα αποτελέσματα της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου θα γίνονται πιο έντονα.

3.3.2 ...με βάση την γνώμη των στελεχών του τραπεζικού κλάδου

Στα πλαίσια της μελέτης έγινε προσπάθεια διερεύνησης της γνώμης των στελεχών του τραπεζικού τομέως σχετικά με τις προοπτικές της απασχόλησης εν όψει της ΟΝΕ και της επιτάχυνσης των διαρθρωτικών αλλαγών που αυτή αναμένεται να προκαλέσει. Η εν λόγω διερεύνηση πραγματοποιήθηκε με ερωτηματολόγια τα οποία απευθύνθηκαν σε 27 στελέχη τραπεζών, 3 στελέχη της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών και 3 συνδικαλιστικά στελέχη του κλάδου. Στα ερωτηματολόγια απάντησαν οι τράπεζες Αγροτική, Εθνική, Εμπορική, Εργασίας, Ιονική και Πειραιώς. Μολονότι το δείγμα των 33 ερωτηματολογίων δεν πληροί τις προϋποθέσεις του αντιπροσωπευτικού δείγματος με την αυστηρά στατιστική έννοια, οι απαντήσεις θα πρέπει να θεωρηθούν, όχι ως αντιπροσωπευτικές, πλην όμως, ως ενδεικτικές. Ως εκ τούτου παρουσιάζουν ενδιαφέρον και τα κυριότερα σημεία τους εκτίθενται παρακάτω.

Στην ερώτηση 27, αν " Πιστεύετε ότι η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στις εργασιακές διαδικασίες, η εξοικονόμηση εργασίας λόγω αλλαγών στην οργάνωση της εργασίας, οι συγχωνεύσεις, η εξωτερίκευση εργασιών σε τρίτες επιχειρήσεις και η ανάπτυξη εργασιών από απόσταση (phone banking, telebanking), εφ' όσον επιταχυνθούν λόγω ΟΝΕ, θα οδηγήσουν στην μεταβολή του αριθμού των απασχολούμενων; Σε ποιές δραστηριότητες και σε ποιο βαθμό; ", τα 33 στελέχη απάντησαν όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

27. Πιστεύετε ότι η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στις εργασιακές διαδικασίες, η εξοικονόμηση εργασίας λόγω αλλαγών στην οργάνωση της εργασίας, οι συγχωνεύσεις, η εξωτερίκευση εργασιών σε τρίτες επιχειρήσεις και η ανάπτυξη εργασιών από απόσταση (phone banking, telebanking), εφ' όσον επιταχυνθούν λόγω ΟΝΕ, θα οδηγήσουν στην μεταβολή του αριθμού των απασχολούμενων; Σε ποιές δραστηριότητες και σε ποιο βαθμό.

	<-10%	-5% έως -10%	0 έως -5%	0% έως 5%	5% έως 10%	>10%	Μέσος όρος
Εργασίες συναλλάγματος	12	6	9				-9,2%
Εισαγωγές-Εξαγωγές	7	12	4	2			-8,0%
Λογιστήριο συναλλάγματος	9	10	6	2	1		-7,6%
Διοικητικές υπηρεσίες	6	9	10	1			-6,9%
Αξίες προς είσπραξη	3	6	11	5			-4,2%
Χαρτοφυλάκιο χρεογράφων	5	4	13	5	1		-4,2%
Εργασίες σχετικές με την κίνηση κεφαλαίων	4	5	8	8		2	-2,5%
Καταθέσεις	2	6	11	4	2	1	-2,4%
Χορηγήσεις	4	2	9	11		1	-2,0%
Επικοινωνία και συμψηφισμός	2	8	8	6	2	3	-1,2%
Εργασίες factoring	3	1	4	17	1		-0,5%
Υποστήριξη εργασιών Treasury	4	3	5	7	7	1	-0,4%
Εργασίες leasing	2	1	6	15	2		0,0%
Στεγαστική πίστη	1	1	8	11	3		0,3%
Κοστολόγηση προϊόντων	1	1	12	7	4	1	0,4%
Οργάνωση	1	2	7	9	9	1	2,0%
Διαχείριση διαθεσίμων	3	1	2	13	5	3	2,1%
Κεφαλαιαγορά	1	1	5	13	6	1	2,1%
Private Banking	1	1	3	10	9	1	3,1%
Μηχανογράφηση	2	2	1	7	12	5	4,7%

Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις του παραπάνω πίνακα, οι αναμενόμενες από τα στελέχη μεταβολές είναι αυτές που προκύπτουν από την ανάλυση του επικείμενου μετασχηματισμού του τραπεζικού κλάδου, όπως αυτός περιγράφηκε στην ενότητα 1.1 της μελέτης: μείωση της απασχόλησης στις παραδοσιακές εργασίες (χορηγήσεις, καταθέσεις, διοικητικές υπηρεσίες...) και αύξηση της απασχόλησης σε "ανερχόμενες" δραστηριότητες (μηχανογράφηση, οργάνωση, private banking, κεφαλαιαγορά...). Από τον εν λόγω πίνακα, είναι φανερό ότι κατά την αντίληψη των στελεχών βαίνουμε μάλλον προς μείωση της απασχόλησης εξαιτίας των διαρθρωτικών αλλαγών.

Εντούτοις, σε αυτές τις απαντήσεις θα πρέπει να προσθέσουμε και ορισμένες άλλες:

Στην ερώτηση 26, αν "Κατά την γνώμη σας, η εισαγωγή του ευρώ (χωρίς να λάβουμε υπόψη μας άλλους παράγοντες όπως π.χ. οι συγχωνεύσεις ή οι νέες τεχνολογίες), θα οδηγήσει σε μεταβολές στον αριθμό των απασχολούμενων; Εάν ναι, σε ποιές δραστηριότητες και σε τι βαθμό;", οι απαντήσεις ήταν πιο αισιόδοξες, διότι με εξαίρεση τις εργασίες συναλλάγματος, τις εισαγωγές-εξαγωγές, το λογιστήριο συναλλάγματος και άλλες δραστηριότητες που πλήττονται για προφανείς λόγους από την εισαγωγή του κοινού νομίσματος, το ευρώ αναμένεται να έχει θετικές επιπτώσεις στην απασχόληση των άλλων τραπεζικών δραστηριοτήτων.

26. Κατά την γνώμη σας, η εισαγωγή του ευρώ (χωρίς να λάβουμε υπόψη μας άλλους παράγοντες όπως π.χ. οι συγχωνεύσεις ή οι νέες τεχνολογίες), θα οδηγήσει σε μεταβολές στον αριθμό των απασχολουμένων; Εάν ναι, σε ποιές δραστηριότητες και σε τι βαθμό;

	<-10%	-5% έως -10%	0 έως -5%	0% έως 5%	5% έως 10%	> 10%	Μέσος όρος
Εργασίες συναλλάγματος	13	9	4	1	1		-9,4%
Εισαγωγές-Εξαγωγές	8	8	7	3	1		-6,8%
Λογιστήριο συναλλάγματος	9	9	4	3	2	1	-6,3%
Διοικητικές υπηρεσίες	3	5	13	5	1		-3,5%
Αξίες προς είσπραξη	1	3	16	5	1		-2,2%
Καταθέσεις	1	2	13	8	2		-1,1%
Χαρτοφυλάκιο χρεογράφων	1	3	8	13	2		-0,4%
Χορηγήσεις	1	1	7	16	1		0,3%
Εργασίες leasing			10	14	1		0,7%
Εργασίες σχετικές με την κίνηση κεφαλαίων	1	1	8	11	5	1	1,4%
Υποστήριξη εργασιών Treasury	5	2	1	8	9	3	1,4%
Επικοινωνία και συμψηφισμός	1	6	3	8	6	3	1,6%
Εργασίες factoring		1	6	15	4		1,7%
Κοστολόγηση προϊόντων	1	2	6	10	7	1	1,8%
Στεγαστική πίστη			6	15	5	1	2,8%
Διαχείριση διαθεσίμων	1	4		8	12	3	3,9%
Οργάνωση		3	4	4	11	3	4,2%
Μηχανογράφηση	1	1	3	7	11	4	4,8%
Κεφαλαιαγορά			3	10	11	3	5,4%
Private Banking			3	7	11	4	6,1%

Επίσης, στην ερώτηση 28, αν " Κατά την γνώμη σας, η ενδεχόμενη μείωση της απασχόλησης λόγω τεχνολογίας, αλλαγών στην εσωτερική οργάνωση της εργασίας, εισαγωγής του ευρώ, εξωτερίκευσης εργασιών και συγχωνεύσεων, θα μπορούσε να αντισταθμισθεί από την επέκταση της δραστηριότητας του κλάδου (είτε με την ανάπτυξη νέων υπηρεσιών και προϊόντων, είτε με την ανάπτυξη του τραπεζικού δικτύου); Σε ποιό βαθμό; (Ως ποσοστό των συνολικών απωλειών)", τα στελέχη απάντησαν, κατά μέσο όρο, ότι το 60% περίπου των απωλειών σε απασχόληση μπορεί να αντισταθμισθεί με την επέκταση της δραστηριότητας του κλάδου.

Ωστόσο, η επέκταση της δραστηριότητας του κλάδου εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων, για τους οποίους τα στελέχη εξέφρασαν την γνώμη τους, απαντώντας στην ερώτηση 30, "Ποιοί είναι, κατά την γνώμη σας, οι σημαντικότεροι παράγοντες για την επέκταση των δραστηριοτήτων της τράπεζάς σας;"

30. Ποιοί είναι, κατά την γνώμη σας, οι σημαντικότεροι παράγοντες για την επέκταση των δραστηριοτήτων (των πωλήσεων) της τράπεζάς σας; Βαθμολογείτε όλους τους παράγοντες έτσι ώστε από την βαθμολογία να γίνεται φανερό πόσο σημαντικό θεωρείτε κάθε παράγοντα σε σύγκριση με τους υπολοίπους.

	Βαθμός σημασίας				
	Ασήμαντος	Μικρός	Μέτριος	Μεγάλος	Μέσος όρος
Μακροοικονομική σταθερότητα		2	15	14	3,4
Αύξηση του ανταγωνισμού	2		9	20	3,5
Ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη και συνακόλουθα αυξημένη ζήτηση για τραπεζικές υπηρεσίες	1		7	22	3,7
Συγχώνευση της τράπεζάς σας με άλλη επιχείρηση	3	4	13	11	3,0
Αύξηση της κερδοφορίας της τράπεζάς σας		7	8	17	3,3
Ευρύτερο φάσμα των παρεχομένων υπηρεσιών και προϊόντων		4	6	20	3,5
Συνεργασία με άλλες τράπεζες	1	4	14	10	3,1
Μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος		8	5	18	3,3

Φαίνεται ότι ως σημαντικότερος παράγοντας θεωρείται η "ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη και συνακόλουθα η αυξημένη ζήτηση για τραπεζικές υπηρεσίες". Αναμένεται, άραγε, να επιτευχθεί μια τέτοια ταχύτερη ανάπτυξη; Στις αμφιβολίες

που εκτέθηκαν στην ενότητα 3.1.3 σχετικά με τον κίνδυνο βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας στα πλαίσια του νέου μακροοικονομικού περιβάλλοντος της ΟΝΕ, φαίνεται να συνηγορεί η γνώμη των 33 τραπεζικών στελεχών που απάντησαν στην ερώτηση 29, "Κατά την γνώμη σας, σε ποιο βαθμό θα επέλθουν ή θα επιταχυνθούν οι παρακάτω αλλαγές εξ' αιτίας της ΟΝΕ;", καθώς στην βαθμολογία του σχετικού πίνακα, η επιτάχυνση του οικονομικής μεγέθυνσης συγκέντρωσε βαθμολογία μόλις 6,5 (με 1=ελάχιστο και 10=μέγιστο). Βεβαίως, από τον ίδιο πίνακα προκύπτει ότι θα αυξηθούν η ανταγωνιστική πίεση και η μακροοικονομική σταθερότητα (βαθμολογία 8,7 και 8,5 αντίστοιχα), οι οποίες επιτείνουν τις διαρθρωτικές αλλαγές και την μείωση της απασχόλησης, πλην όμως, θεωρούνται από τα στελέχη (ερώτηση 30) και ως σημαντικοί παράγοντες επέκτασης των δραστηριοτήτων του κλάδου. Επίσης, κατά την γνώμη των στελεχών, η ΟΝΕ θα επιταχύνει την διεύρυνση του φάσματος των παρεχόμενων τραπεζικών υπηρεσιών και προϊόντων (βαθμολογία 8,3 στην ερώτηση 29), εξέλιξη που θα έχει μεγάλη σημασία και για την επέκταση των δραστηριοτήτων του κλάδου (απάντηση στην ερώτηση 30).

Επομένως, σε ότι αφορά τις προοπτικές επέκτασης του κλάδου εξαιτίας της συμμετοχής στην ΟΝΕ, η γνώμη των στελεχών που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως συγκρατημένα αισιόδοξη.

29. Κατά την γνώμη σας, σε ποιο βαθμό θα επέλθουν ή θα επιταχυνθούν οι παρακάτω αλλαγές εξαιτίας της ΟΝΕ; Βαθμολογείστε όλες τις αλλαγές έτσι ώστε από την βαθμολογία να γίνεται φανερό πόσο έντονη αναμένετε να είναι η κάθε αλλαγή σε σύγκριση με τις υπόλοιπες.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
Θα μειωθούν τα επιτόκια.						1	1	5	13	12	9,1
Θα αυξηθεί η ανταγωνιστική πίεση.					1	2	3	2	15	8	8,7
Θα αυξηθεί η μακροοικονομική σταθερότητα.						2	4	7	13	5	8,5
Η τράπεζά σας θα διευρύνει το φάσμα των παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων της.					3		2	10	11	4	8,3
Θα αυξηθούν οι συγχωνεύσεις.					2	1	6	8	12	3	8,1
Η τράπεζά σας θα συμμετέχει σε συγχώνευση επιχειρήσεων.	1			2	1	1	3	5	7	7	7,9
Θα γίνει πιο στενή ή συνεργασία με άλλες τράπεζες της ΕΕ		1				2	2	7	8	5	7,7
Θα αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας.						4	6	9	7	6	7,2
Θα επιταχυνθεί η οικονομική μεγέθυνση (ΑΕΠ).				2		6	7	10	6	1	6,5
Θα μειωθεί το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.			1	4		5	6	4	7	3	6,5
Θα αυξηθεί η κερδοφορία της τράπεζάς σας.			2	4		4	7	7	2	2	6,1

Από τις απαντήσεις στις ερωτήσεις 26 και 27, μπορούμε να συνάγουμε ότι αναμένεται να επέλθει μια μείωση της απασχόλησης της τάξης του 2%-3% (λαμβάνοντας υπόψη μας κατά προσέγγιση και το βάρος των διαφόρων δραστηριοτήτων στην συνολική απασχόληση). Εάν λάβουμε υπόψη μας την απάντηση στην ερώτηση

0%	10%	30%	50%	70%	90%	100%	Μέσος όρος
0	3	7	3	10	4	4	59,7%

τότε, η αναμενόμενη μείωση θα είναι της τάξης του 1%-1,5%. Εάν λάβουμε, όμως, υπόψη μας το γεγονός ότι σχετικά με την επέκταση του κλάδου, όπως εξάλλου και με την επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα εντός ΟΝΕ, διατυπώνεται αισιόδοξια, πλην όμως, συγκρατημένη, η αναμενόμενη μείωση της απασχόλησης θα έπρεπε να είναι της τάξης του 1% έως 2%.

Στην παραπάνω κατά προσέγγιση εκτίμηση θα πρέπει να προστεθεί και μία ακόμη απάντηση στο ερωτηματολόγιο, αυτή που αφορά στην ερώτηση 1:

Ερωτηματολόγιο	1 Ο αριθμός των απασχολούμενων στην τράπεζά σας υπερβαίνει το μέγεθος που κρίνεται αναγκαίο για την βέλτιστη λειτουργία της κατά							Μέσος όρος
	0%	2%	4%	6%	8%	10%	15%	
7 Εθνική	1	2					4	9,1 %
5 Αγροτική	3					1		2,5 %
4 Εμπορική						1	3	13,8 %
3 Εργασίας	1		1					2,0 %
5 Πειραιώς	4							0,0 %
3 Ιονική			2				1	7,7 %
3 Συνδικαλ.	2						1	5,0 %
3 EET				2		1		7,3 %
Σύνολο	11	2	3	2	0	3	9	6,4 %

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, το προσωπικό που θεωρείται πλεονάζον, είναι της τάξης του 5%. Επειδή, όμως, το βάρος ορισμένων τραπεζών είναι εξαιρετικά αυξημένο στο δείγμα, στο οποίο δεν συμμετέχουν τράπεζες για τις οποίες εκτιμάται ότι δεν διαθέτουν πλεονάζον προσωπικό, το τελικό ποσοστό θα ήταν ενδεχομένως της τάξης του 2%.

Έτσι, ως τελική εκτίμηση της μεταβολής της απασχόλησης, είτε σύμφωνα με την ανάλυση των στατιστικών στοιχείων της τραπεζικής απασχόλησης στην Ελλάδα, είτε σύμφωνα με τις -έστω ατελώς αντιπροσωπευτικές- απαντήσεις των στελεχών του τραπεζικού τομέως όπως αυτές διατυπώθηκαν στο ερωτηματολόγιο, προκύπτει μια μικρή μείωση της τάξης του 2% για την μεσοπρόθεσμη διάρκεια (5ετία), ενώ θα πρέπει να αναμένεται μια μεγαλύτερη μείωση μακροπρόθεσμα.

3.4 Οι αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις του κλάδου των τραπεζών

Οι διαρθρωτικές αλλαγές που πραγματοποιούνται στον τραπεζικό κλάδο, και οι οποίες αναμένεται να επιταχυνθούν από την συμμετοχή στην ΟΝΕ, συνοδεύονται -ή μάλλον προκαλούν- μια σειρά μεταβολών και στις εργασιακές σχέσεις του κλάδου. Ειδικότερα, έχει εμφανισθεί, κατά την διατύπωση της Β.Γεωργακοπούλου μια

"...ισχυρή τάση μετάβασης από ένα δομημένο, θεσμικά προστατευμένο, συλλογικά ελεγχόμενο και σχετικά σταθερό μοντέλο εργασιακών σχέσεων

- σε μια κατάσταση συνεχούς μεταβολής, επιλεκτικής διαφοροποίησης, εξατομίκευσης ή και ανατροπής σε όλες τις πτυχές και τις διαστάσεις των εργασιακών σχέσεων,
- σε ένα καθεστώς γενικευμένης ρευστότητας και αβεβαιότητας (...)
- σε πρακτικές προβολής του ατομικισμού και των ατομικών λύσεων (...)"

Πιο συγκεκριμένα, οι διαρθρωτικές αλλαγές του τραπεζικού κλάδου ευνοούν την αλλαγή του "κλασικού εργασιακού προτύπου", την ανάπτυξη της προσαρμοστικότητας του εργαζομένου στις νέες συνθήκες ανταγωνισμού, την ανανέωση των γνώσεων του και την συνεχή ενημέρωσή του, την πολύ-ειδίκευση, την ανάληψη πρωτοβουλιών και την ανάπτυξη διαπραγματευτικής ικανότητας. Για την περιγραφή του συνόλου αυτών των φαινομένων παραπέμπουμε στην σχετική βιβλιογραφία στην οποία περιλαμβάνεται αναλυτική περιγραφή των αλλαγών.

Επιγραμματικά, τα κυριότερα ζητήματα των εργασιακών σχέσεων ή της οργάνωσης της εργασίας, τα οποία τίθενται με αφορμή τις διαρθρωτικές αλλαγές του κλάδου είναι η επιμήκυνση του χρόνου λειτουργίας των τραπεζών (σε ημερήσια ή εβδομαδιαία βάση), η βελτίωση των διαδικασιών επαγγελματικής κατάρτισης, η διατήρηση ή η κατάργηση των αυστηρά διοικητικών ιεραρχικών δομών, η ικανότητα του προσωπικού να χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τις νέες τεχνολογίες, η εξωτερίκευση εργασιών (outsourcing), η επέκταση των εφαρμογών των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των τηλεπικοινωνιών, η υποκίνηση των εργαζομένων με σκοπό την ανάπτυξη πρωτοβουλίας, η ανάθεση ευθυνών στις κατώτερες βαθμίδες της εργασιακής ιεραρχίας, η απλοποίηση στην οργάνωση των εργασιών, η σύνδεση αμοιβής και εργασιακής επίδοσης, η καταλληλότητα και η σαφήνεια των επιχειρησιακών στόχων, η ευελιξία της αγοράς εργασίας, η διάχυση της πληροφορίας μεταξύ των στελεχών, η μερική απασχόληση, οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου, η ανάπτυξη νέων συστημάτων υπηρεσιακής αξιολόγησης του προσωπικού, η ευελιξία του χρόνου εργασίας, η σύνδεση των αμοιβών του προσωπικού με τα αποτελέσματα της επιχείρησης, η αποσύνδεση της καριέρας από τον χρόνο προϋπηρεσίας, η ύπαρξη ηθικών κινήτρων για την αύξηση της παραγωγικότητας και της ποιότητας των προσφερομένων υπηρεσιών, η μη μονιμότητα της απασχόλησης, η αποσύνδεση της δραστηριότητας από τον κύριο χώρο εργασίας (τραπεζικά καταστήματα), η προσέλκυση "έτοιμων στελεχών" από την αγορά εργασίας και η αποδυνάμωση των "εσωτερικών αγορών εργασίας", η μείωση του χρόνου εργασίας με ή χωρίς μείωση των αποδοχών....

Η υπάρχουσα κατάσταση

Για τις εξελίξεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, η μελέτη χρησιμοποίησε την μέθοδο του ερωτηματολογίου, το οποίο απευθύνθηκε σε 33 στελέχη του τραπεζικού κλάδου.

Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει καταρχήν μία ενότητα που αφορά στην σημερινή κατάσταση των εργασιακών σχέσεων στον τραπεζικό κλάδο (επίπεδο γενικής εκπαίδευσης του προσωπικού, ειδικές γνώσεις και δεξιότητες, νοοτροπία και "κοινωνικό κλίμα"...), αλλά και τα άλλα γενικά χαρακτηριστικά της εργασιακής διαδικασίας (τεχνολογικό επίπεδο, αμοιβές, οργάνωση της εργασίας...). Τα αποτελέσματα της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου φαίνονται στους παρακάτω πίνακες.

Καταρχήν, μολονότι οι απαντήσεις είχαν την δυνατότητα να κυμανθούν στο εύρος της κλίμακας 1 έως 10 (1=ελάχιστο, 10=μέγιστο), οι μέσοι όροι των απαντήσεων κυμαίνονται μεταξύ 5 και 8. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει μια επιφυλακτικότητα εκ μέρους των στελεχών που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο. Έτσι, στην ερώτηση αν η σύνθεση του προσωπικού από την άποψη του επιπέδου γενικής εκπαίδευσης ή από την άποψη των ειδικών γνώσεων, των δεξιοτήτων και της πείρας, είναι η επιθυμητή ("έτσι ώστε να αντιστοιχεί στην βέλτιστη λειτουργία της τράπεζας"), περίπου το 2/3 των απαντήσεων συγκεντρώθηκαν μεταξύ 6 και 7, ο δε μέσος όρος των απαντήσεων είναι 6,5. Αυτές οι απαντήσεις υποδηλώνουν ότι οι τράπεζες έχουν ακόμη να καλύψουν ένα σημαντικό κενό στον τομέα των γενικών ή των ειδικών γνώσεων και ικανοτήτων των απασχολουμένων σε αυτές.

2 Η σύνθεση του προσωπικού, σε ότι αφορά το επίπεδο γενικής εκπαίδευσης (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια εκπαίδευση), καλύπτει όλες τις ανάγκες της βέλτιστης λειτουργίας της τράπεζάς σας

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική		1			1	2	3				5,7
5 Αγροτική							1	1	1	1	8,5
4 Εμπορική					1	1	1	1			6,5
3 Εργασίας			1			1		1			5,7
5 Πειραιώς						1	3				6,8
3 Ιονική			1		1	1					4,7
3 Συνδικαλ.					1		1			1	7,3
3 ΕΕΤ						1	2				6,7
Σύνολο	0	1	2	0	4	7	11	3	1	2	6,5

4 Οι ειδικές γνώσεις, οι δεξιότητες και η πείρα των απασχολούμενων στην τράπεζά σας καλύπτουν τις ανάγκες της βέλτιστης λειτουργίας της

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική					1	3	1	1	1		6,7
5 Αγροτική			1		2		1				5,0
4 Εμπορική					1		2	1			6,8
3 Εργασίας			1			1			1		6,0
5 Πειραιώς						1	2	1			7,0
3 Ιονική			1			2					5,0
3 Συνδικαλ.							2	1			7,3
3 ΕΕΤ						1	2				6,7
Σύνολο	0	0	3	0	4	8	10	4	2	0	6,4

5 Η νοοτροπία και το "κοινωνικό κλίμα" στην τράπεζά σας υποκινούν το προσωπικό ώστε να αυξήσει την παραγωγικότητα και να βελτιώσει την ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική		1		1	3	2					4,7
5 Αγροτική	1	1	1	1							2,5
4 Εμπορική		1	2		1						3,3
3 Εργασίας	1				1					1	5,3
5 Πειραιώς							1	1	2		8,3
3 Ιονική			1	1	1						4,0
3 Συνδικαλ.			1					2			6,3
3 ΕΕΤ						2		1			6,7
Σύνολο	2	3	5	3	6	4	1	4	2	1	5,0

6 Η ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών και προϊόντων της τράπεζάς σας επηρεάζεται θετικά από τις εργασιακές σχέσεις

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική				1	3			2	1		6,3
5 Αγροτική	1		1					2			5,0
4 Εμπορική			1		2			1			5,3
3 Εργασίας			1	1						1	5,7
5 Πειραιώς							1	1	2		8,3
3 Ιονική			1	2							3,7
3 Συνδικαλ.							1	1	1		8,0
3 ΕΕΤ						1		2			7,3
Σύνολο	1	0	4	4	5	1	2	9	4	1	6,2

Ακόμη λιγότερο θετική είναι η απάντηση στην ερώτηση "αν το προσωπικό διαθέτει όλες τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για την βέλτιστη χρήση των νέων τεχνολογιών": ο μέσος όρος είναι μόλις 5,7. Φαίνεται, μάλιστα, ότι οι εν λόγω γνώσεις και δεξιότητες υστερούν έναντι της τεχνολογικής υποδομής, αφού στην ερώτηση αν "η τράπεζά σας διαθέτει τεχνολογικό εξοπλισμό που θεωρείται επαρκής για τις σύγχρονες απαιτήσεις του ανταγωνισμού", ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 6,6, σαφώς ανώτερος από τον μέσο όρο που αναφέρεται στις αντίστοιχες γνώσεις και δεξιότητες του προσωπικού.

Η ανάγκη αλλαγών στην οργάνωση της εργασίας ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας και η ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών, είναι έντονη σύμφωνα με τις απαντήσεις των στελεχών (μέσος όρος περίπου 8). Μάλιστα, η οργάνωση της εργασίας θεωρείται ότι διαθέτει την απαραίτητη ευελιξία με βαθμολογία μόλις 5 μονάδες. Την έλλειψη ευελιξίας συνοδεύει, κατά την αντίληψη των στελεχών που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, μια σημαντική έλλειψη προσαρμοστικότητας του προσωπικού στις αλλαγές της εργασίας της (μέσος όρος 6,5), αν και από την βαθμολογία προκύπτει ότι το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στην οργάνωση της εργασίας και λιγότερο στην προσαρμοστικότητα του προσωπικού.

7 Η οργάνωση της εργασίας σε ορισμένα τμήματα χρειάζεται ουσιαστικές αλλαγές ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας και η ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική					1	1	1	2	2		7,4
5 Αγροτική								1		3	9,5
4 Εμπορική							1		1	2	9,0
3 Εργασίας							1	1		1	8,3
5 Πειραιώς				1		1	2				6,0
3 Ιονική							2			1	8,0
3 Συνδικαλ.						1		1		1	8,0
3 ΕΕΤ						1		1	1		7,7
Σύνολο	0	0	0	1	1	4	7	6	4	8	7,9
8 Οι εργασιακές επιδόσεις του προσωπικού της τράπεζάς σας έχουν πολύ καλή φήμη.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική				1	1	1	1	2	1		6,7
5 Αγροτική			1		1	1		1			5,5
4 Εμπορική					2	1	1				5,8
3 Εργασίας						1	1			1	7,7
5 Πειραιώς					1	1		1		1	7,3
3 Ιονική						1	1	1			7,0
3 Συνδικαλ.							1	1	1		8,0
3 ΕΕΤ							3				7,0
Σύνολο	0	0	1	1	5	6	8	6	2	2	6,8
9 Οι αμοιβές του προσωπικού της τράπεζάς σας διαφέρουν σημαντικά από τον μέσο όρο στον κλάδο των εμπορικών τραπεζών. (% του μέσου μισθού του κλάδου)											
	-25%	-20%	-10%	0%	10%	20%	25%				
7 Εθνική		6	1								
5 Αγροτική		4									
4 Εμπορική				1	3						
3 Εργασίας		1	1								
5 Πειραιώς					1	2					
3 Ιονική		1	1	1							
3 Συνδικαλ.		1	1				1				
3 ΕΕΤ					1	1					
Σύνολο	0	13	4	2	5	3	1	0	0	0	
10 Οι αμοιβές του προσωπικού της τράπεζάς σας αντανακλούν το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική				2	3	1	1				5,1
5 Αγροτική	2	1			1						2,3
4 Εμπορική		1	1				2				4,8
3 Εργασίας								1		1	9,0
5 Πειραιώς								1	1	1	9,0
3 Ιονική							3				8,0
3 Συνδικαλ.					2					1	6,7
3 ΕΕΤ				1				2			6,7
Σύνολο	2	2	1	3	6	1	3	7	1	3	6,0

Σε ότι αφορά ειδικότερα τις εργασιακές σχέσεις, οι απαντήσεις σχετικά με την υπάρχουσα κατάσταση είναι μάλλον απαισιόδοξες: στις ερωτήσεις αν η νοοτροπία, το "κοινωνικό κλίμα" και οι εργασιακές σχέσεις που επικρατούν, υποκινούν το προσωπικό να αυξήσει την παραγωγικότητα και να βελτιώσει την ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών, οι μέσοι όροι των απαντήσεων ανήλθαν μόλις σε 5 και 6 περίπου. Αυτή η εικόνα γίνεται δυσμενέστερη εάν λάβουμε υπόψη μας τις απαντήσεις στις ερωτήσεις 22 έως 25.

11 Η τράπεζά σας διαθέτει τεχνολογικό εξοπλισμό που θεωρείται επαρκής για τις σύγχρονες απαιτήσεις του ανταγωνισμού.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική							2	4	1		7,9
5 Αγροτική			1	2			1				4,5
4 Εμπορική					3	1					5,3
3 Εργασίας							1		1		8,0
5 Πειραιώς					2		2				6,0
3 Ιονική					1	1	1				6,0
3 Συνδικαλ.							1				7,7
3 EET							2	1			7,3
Σύνολο	0	0	1	2	6	2	10	7	2	0	6,8

12 Το προσωπικό διαθέτει όλες τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για την βέλτιστη χρήση των νέων τεχνολογιών.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική				4	5	6	7	8	9	10	6,1
5 Αγροτική	1			2		3	1	1			4,0
4 Εμπορική				2	1	1					4,8
3 Εργασίας			1		1				1		5,7
5 Πειραιώς						1	3				6,8
3 Ιονική			1		1		1				5,0
3 Συνδικαλ.						1	1	1			7,0
3 EET						3					6,0
Σύνολο	1	0	2	4	5	9	7	2	1	0	5,7

13 Η οργάνωση της εργασίας στην τράπεζά σας διαθέτει την απαραίτητη ευελιξία για την άριστη λειτουργία της.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική				2	1	2	1	1			5,7
5 Αγροτική	1	2	1								2,0
4 Εμπορική				3	1						4,3
3 Εργασίας	1			1					1		4,7
5 Πειραιώς							1	2	1		8,0
3 Ιονική	1			2							3,0
3 Συνδικαλ.		1						2			6,0
3 EET						2	1				6,3
Σύνολο	3	3	1	8	2	4	3	5	2	0	5,1

14 Το προσωπικό στην τράπεζά σας χαρακτηρίζεται από προσαρμοστικότητα στις αλλαγές της οργάνωσης της εργασίας.											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
7 Εθνική					2	3	1	1			6,1
5 Αγροτική			2	1		1					4,0
4 Εμπορική				2	1	1					4,8
3 Εργασίας							1			1	8,5
5 Πειραιώς								2	1		8,3
3 Ιονική					1		1	1			6,7
3 Συνδικαλ.								2	1		8,3
3 EET					1			3			7,3
Σύνολο	0	0	2	3	5	5	3	9	2	1	6,5

Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις 22 έως 25 φαίνονται στον παρακάτω πίνακα:

22	Πιστεύετε ότι είναι δυνατόν, οι διοικήσεις των τραπεζών και οι εργαζόμενοι να συνδιαμορφώσουν από κοινού και σε κοινή αποδεκτή βάση τις αλλαγές που επέρχονται ή επιταχύνονται εξαιτίας της ONE;	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
		1		3	4	2	8	5	5	2	2	6,2
23	Θεωρείτε ότι οι ισχύουσες συνδικαλιστικές πρακτικές ανταποκρίνονται στις νέες συνθήκες που διαμορφώνει η ONE;	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
		6	3	5	5	7	3	1	1			3,7
24	Θεωρείτε ότι ο κοινωνικός διάλογος σε όλα τα επίπεδα (συνομοσπονδίας, ομοσπονδίας, επιχείρησης) μπορεί να συμβάλει θετικά στην εγκατάσταση των νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας και των νέων εργασιακών σχέσεων;	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
		2	4		3	3	4	4	7	2	2	5,9
25	Στο ίδιο πλαίσιο, πιστεύετε ότι η νομοθετική παρέμβαση σε θέματα εργασιακών σχέσεων είναι σε θέση να συμβάλει θετικά;	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
		3	1	1	3	7	8	2	3	1	1	5,3

Όπως φαίνεται στις απαντήσεις, οι ισχύουσες συνδικαλιστικές πρακτικές θεωρούνται -κατά την γνώμη των στελεχών που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο- ως μάλλον ακατάλληλες για τις νέες συνθήκες που διαμορφώνει η ONE (μέσος όρος 3,7), ενώ ο κοινωνικός διάλογος μπορεί να συμβάλει θετικά στην εγκατάσταση νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας και νέων εργασιακών σχέσεων, πλην όμως, ο μέσος όρος των απαντήσεων τοποθετείται μόλις στις 5,9 και 6,2 μονάδες (ερωτήσεις 24 και 22 αντίστοιχα), ελαφρώς υψηλότερα από τον μέσο όρο των απαντήσεων στην ερώτηση εάν η νομοθετική παρέμβαση σε θέματα εργασιακών σχέσεων μπορεί να συμβάλει θετικά (5,3).

Οι επερχόμενες αλλαγές

Η γνώμη των στελεχών για τις επερχόμενες αλλαγές συνοψίζεται στις απαντήσεις των ερωτήσεων 15, 20 και 21, που αφορούν αντίστοιχα τις αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά των απασχολούμενων και τις αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις. Τα αποτελέσματα φαίνονται στους παρακάτω πίνακες:

15. Η συμμετοχή στην ONE θα απαιτήσει από τις τράπεζες να προσαρμοσθούν στις νέες συνθήκες αυξημένου ανταγωνισμού. Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται ορισμένοι παράγοντες που θεωρούνται προϋποθέσεις για την αναδιοργάνωση της εργασίας ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη προσαρμογή στις νέες συνθήκες. Κατά την γνώμη σας, ποιοί είναι οι σημαντικότεροι από αυτούς τους παράγοντες; Βαθμολογήστε όλους τους παράγοντες ώστε από την βαθμολογία να εμφανίζεται η σχετική σπουδαιότητά τους.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
Η καταλληλότητα και η σαφήνεια των επιχειρησιακών στόχων.					1			8	11	12	9,0
Η επέκταση των εφαρμογών των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των τηλεπικοινωνιών.						1	2	7	11	11	8,9
Η ικανότητα του προσωπικού να χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τις νέες τεχνολογίες.					2		3	3	11	13	8,9
Η σύνδεση αμοιβής και εργασιακής επίδοσης.				1	2	2	4	12	11		8,8
Η διάχυση της πληροφορίας μεταξύ των στελεχών.				1			2	10	9	9	8,7
Η υποκίνηση των εργαζομένων με σκοπό την ανάπιση πρωτοβουλίας.				1	1	3	8	9	9		8,6
Η βελτίωση των διαδικασιών επαγγελματικής κατάρτισης εργασιών.				2	1	2	3	12	6	8	8,4
Η ανάθεση ευθυνών στις κατώτερες βαθμίδες της εργασιακής ιεραρχίας.				1	6	2	4	12	7	1	7,4
Η αελιξία της αγοράς εργασίας.	1		3		4	5	6	5	3	4	6,7
Η εξωτερίκευση εργασιών (outsourcing).		2	5	2	6	2	5	5	3	2	6,0
Η αύξηση του μεγέθους του δικτύου της τράπεζάς σας.	6	3		2	2	4	2	5	4	3	5,6
Η επιμήκυνση του χρόνου λειτουργίας των τραπεζών (σε ημερήσια ή εβδομαδιαία βάση).	3	2	2	2	9	5	2	4	2	1	5,3
Η διατήρηση αυστηρά διοικητικών ιεραρχικών δομών.	3	2	7	7	6	2	1	2	1		4,2

20. Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των απασχολούμενων που θεωρούνται ως προϋποθέσεις για την βέλτιστη προσαρμογή στις νέες συνθήκες της ONE. Κατά την γνώμη σας, ποιά είναι τα σημαντικότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά;

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
Η ικανότητα ταχείας εξυπηρέτησης των πελατών.						2	2	4	15	8	8,8
Η ικανότητα αύξησης των πωλήσεων.			1	1			2	5	13	7	8,6
Η ικανότητα των υπαλλήλων να επιλύουν προβλήματα.							6	12	9	4	8,4
Η ικανότητα του προσωπικού να προσφέρει εξειδικευμένες επενδυτικές συμβουλές.				1	1	1	7	5	10	5	8,1
Οι ειδικές γνώσεις του προσωπικού.					1	2	8	7	7	6	8,1
Η υψηλή διαπραγματευτική ικανότητα του προσωπικού.			1		1	2	5	7	9	6	8,1
Το επίπεδο γενικής εκπαίδευσης του προσωπικού.		1			1	3	4	6	10	6	8,1
Η ικανότητα ομαδικής εργασίας.			1	1	3	3	4	4	8	7	7,8
Η δημιουργική και ανεξάρτητη σκέψη των υπαλλήλων.	1			1	2		10	6	7	4	7,6
Η επαγγελματική πείρα του προσωπικού.			1	1		4	9	10	5	1	7,4
Η πολυειδίκευση του προσωπικού.			1		9	2	5	9	4	1	6,9
Η μέση ηλικία του προσωπικού.		1		2	4	5	7	6	5		6,7

21. Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των εργασιακών σχέσεων που θεωρούνται ως προϋποθέσεις για την βέλτιστη προσαρμογή στις νέες συνθήκες της ONE. Κατά την γνώμη σας, ποιά είναι τα σημαντικότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά;

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Μέσος όρος
Η σύνδεση των αμοιβών του προσωπικού με τα αποτελέσματα της επιχείρησης.		1				1	1	5	16	6	8,6
Η ανάπτυξη νέων συστημάτων υπηρεσιακής αξιολόγησης του προσωπικού.						1	7	9	8	6	8,4
Η ευελιξία του χρόνου εργασίας.	2	1	1		2	5	4	6	5	5	7,0
Η ύπαρξη ηθικών κινήτρων για την αύξηση της παραγωγικότητας και της ποιότητας των προσφερομένων υπηρεσιών.	2				6	5	6	5	2	5	6,8
Η μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών.	2		3	3	9	4	4	2	1	2	5,5
Η αποτελεσματική προσέλευση "έτοιμων στελεχών" από την αγορά εργασίας.	1	3	10		1	4	7	2	1	2	5,2
Οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου.	5	1	4	1	6	4	5	3	1		4,8
Η αποσύνδεση της δραστηριότητας από τον κύριο χώρο εργασίας (τραπέζια καταστήματα).	3	2	4	3	5	2	7	2			4,8
Η μη μονομότητα της απασχόλησης.	4		7	3	6	3	4	1	1	1	4,7
Η μερική απασχόληση.	6	3	4	1	5	3	4	4			4,4
Η μείωση του χρόνου εργασίας με μείωση των αποδοχών κατά την αναλογία της μείωσης του χρόνου εργασίας.	6	2	5	4	6	2	1	3			3,9
Η αυτόματη ανοδική υπηρεσιακή εξέλιξη των υπαλλήλων με βάση τον χρόνο προϋπηρεσίας.	11	5	6	4	2	2	1				2,7

Από τους παραπάνω πίνακες, είναι δυνατό να ομαδοποιήσουμε τις πιο θετικές απαντήσεις (με βαθμολογία μεγαλύτερη των 8 μονάδων) που έδωσαν τα στελέχη, σε τρεις κατηγορίες:

- Πρώτον, στις απαντήσεις που αφορούν τις καθαρά τεχνικές και οργανωτικές πλευρές της εργασιακής διαδικασίας: έμφαση δίδεται στην επέκταση των εφαρμογών των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των τηλεπικοινωνιών, στην καταλληλότητα και την σαφήνεια των επιχειρησιακών στόχων, και στην διάχυση της πληροφορίας μεταξύ των στελεχών.
- Δεύτερον, στις απαντήσεις που αφορούν στις τεχνικές ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες του προσωπικού: ικανότητα να χρησιμοποιεί τις νέες τεχνολογίες αποτελεσματικά, να εξυπηρετεί με ταχύτητα τους πελάτες, να αυξάνει τις πωλήσεις, να επιλύει προβλήματα, να προσφέρει εξειδικευμένες επενδυτικές συμβουλές και να διαπραγματεύεται αποτελεσματικά. Σε αυτήν την ομάδα απαντήσεων ανήκουν και εκείνες που δίνουν έμφαση στο επίπεδο γενικής εκπαίδευσης των απασχολούμενων στις τράπεζες, στις ειδικές τεχνικές τους γνώσεις, καθώς και στην σημασία της επαγγελματικής κατάρτισης.
- Τρίτον, στις απαντήσεις που αφορούν στην "κοινωνική" πλευρά της εργασιακής διαδικασίας: έμφαση δίδεται στην υποκίνηση των εργαζομένων να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, στην ανάπτυξη νέων συστημάτων υπηρεσιακής αξιολόγησης και στην σύνδεση της αμοιβής, είτε με την εργασιακή επίδοση, είτε με τα αποτελέσματα της επιχείρησης.

Η παραπάνω ομαδοποίηση των θετικών απαντήσεων των στελεχών, πρέπει να συνδυασθεί με τις απαντήσεις στην ερώτηση 18, της οποίας οι απαντήσεις φαίνονται στον παρακάτω πίνακα:

18	Ποιά μοντέλο διοίκησης, κατά την γνώμη σας, είναι το καταλληλότερο για τις νέες συνθήκες ανταγωνισμού όπως αυτές θα διαμορφωθούν στα πλαίσια της ONE;										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Διοικητικό	2	3	9	4	2			1	1		3,5
Συμβουλευτικό	1				5	5	2	7	5	6	7,5
Συμμετοχικό	1	1	1	1	8	5	2	3	6	3	6,5

Ως διοικητικό μοντέλο χαρακτηρίζεται, στο ερωτηματολόγιο, αυτό που δίνει "έμφαση στην ιεραρχία, την εργασιακή πειθαρχία, την απαρέγκλιτη εκτέλεση των εντολών, την κατάτμηση των εργασιών και την εξειδίκευση, την μονόδρομη - εκ των άνω προς τα κάτω- επικοινωνία", ως συμβουλευτικό μοντέλο χαρακτηρίζεται αυτό που "στηρίζεται στην εμπιστοσύνη των υφισταμένων προς το διευθυντικό στέλεχος, την διαβούλευση του διευθυντή με τους εργαζόμενους, τον καθορισμό των στόχων μετά από συζήτηση και την αμφίδρομη επικοινωνία", ενώ ως συμμετοχικό μοντέλο χαρακτηρίζεται αυτό "που έχει τα χαρακτηριστικά του συμβουλευτικού μοντέλου, αλλά βασίζεται στην πλήρη εμπιστοσύνη στον υπάλληλο και στην θέλησή του να συμβάλει αποφασιστικά στην επίτευξη των στόχων της επιχείρησης, στην μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και την πλήρη ανάπτυξη της πρωτοβουλίας".

Από τις απαντήσεις στην ερώτηση 18, φαίνεται ότι υπάρχει μια σαφώς αρνητική στάση των στελεχών έναντι του διοικητικού μοντέλου (βαθμολογία 3,5), μια μεγάλη προτίμηση προς το συμβουλευτικό μοντέλο διοίκησης (7,5), ενώ το συμμετοχικό μοντέλο φαίνεται ότι αντιμετωπίζεται με μια κάποια επιφύλαξη (6,5).

Με βάση τα παραπάνω, η γνώμη των στελεχών σχετικά με τις σημαντικότερες αλλαγές που θα επέλθουν συνοψίζεται,

- στην εγκατάσταση ενός μοντέλου διοίκησης που θα έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα, δηλαδή θα στηρίζεται στην εμπιστοσύνη των υφισταμένων προς το διευθυντικό στέλεχος, την διαβούλευση του διευθυντή με τους εργαζόμενους, τον καθορισμό των στόχων μετά από συζήτηση και την αμφίδρομη επικοινωνία,
- σε ορισμένες αλλαγές τεχνικού-οργανωτικού χαρακτήρα, όπως η εκτεταμένη χρήση των νέων τεχνολογιών, η σαφήνεια των επιχειρησιακών στόχων και η διάχυση της πληροφορίας μεταξύ των στελεχών,
- σε αναβάθμιση των ικανοτήτων του προσωπικού (ταχύτητα εξυπηρέτησης, ικανότητα διαπραγμάτευσης, παροχής εξειδικευμένων επενδυτικών συμβουλών και πώλησης), και
- σε υποκίνηση του προσωπικού για την ανάληψη πρωτοβουλιών, μέσω ανάπτυξης νέων συστημάτων υπηρεσιακής αξιολόγησης και σύνδεσης της αμοιβής με την εργασιακή επίδοση και τα αποτελέσματα της επιχείρησης.

